

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Poradnik

Dobre praktyki – zawód wychowawca

Opracowany w ramach projektu:
*Przez praktykę do zawodu – Program Praktyk Pedagogicznych
w Wyższej Szkole Humanitas*

WYŻSZA SZKOŁA
HUMANITAS

Sosnowiec 2011

Poradnik opracowany przez Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych Sp. z o.o.

ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 17, lok. 4 A, 90–248 Łódź

tel. (42) 633 17 19

fax. (42) 209 36 85

Poradnik opracował zespół w składzie:

dr Katarzyna Czekał

dr Anna Zarzycka

Katarzyna Skierska-Pięta

Recenzja:

dr hab. Krystyna Najder-Stefaniak

Korekta:

Anna Strożek

Copyright by

Oficyna Wydawnicza „Humanitas”

ul. Kilińskiego 43

41-200 Sosnowiec

tel.: 032 363 12 25

e-mail: wydawnictwo@humanitas.edu.pl

dystrybucja@humanitas.edu.pl

ISBN: 978-83-61991-17-5

Wydanie I

Sosnowiec 2011

Realizacja wydawnicza:

AWR EDYTOR, Katowice

www.edytor.pl

Spis treści

Wstęp.....	5
1. Wychowawca – zawód czy rola społeczna?.....	6
1.1. Szeroka i wąska definicja wychowawcy	6
1.2. Nauczyciel i wychowawca: uzupełnianie się ról.....	9
1.3. Predyspozycje do pełnienia roli wychowawcy.....	13
1.4. Etyczny wymiar pracy wychowawcy	19
2. Równouprawnienie na rynku pracy	23
2.1. O braku wyższości wychowawcy nad nauczycielem	23
2.2. Za młody na wychowawcę?	24
2.3. Wychowanie kontra wyznaczenie	25
2.4. Wychowawca a orientacja seksualna	26
3. Praktyczny wymiar pracy wychowawcy	28
3.1. Praca z klasą	32
3.2. Praca z rodzicami	34
3.3. Współpraca z poradnią psychologiczno-pedagogiczną.....	36
3.4. Prowadzenie dokumentacji.....	36
3.5. Praca na rzecz podnoszenia poziomu kształcenia w szkole	37
3.6. Doskonalenie zawodowe	38
3.6.1. WDN: Wewnątrzszkolne Doskonalenie Nauczycieli.....	40
3.6.2. Centra szkoleniowe dla nauczycieli i wychowawców.....	42
3.6.3. Biblioteczka początkującego wychowawcy	44
3.7. Odpowiedzialność prawna wychowawcy.....	45
4. Przygotowanie zawodowe	47
4.1. Studia pedagogiczne	48
4.2. Podyplomowe Studium Pedagogiczne	51
5. Wychowawca poza szkołą: kolonie, wycieczki szkolne etc.	52
6. Wychowawca wobec współczesnych przemian społecznych	55
6.1. Czy mamy coraz gorszą młodzież?	57
6.2. Superwychowawca: elastyczny, lecz niezłomny	60
6.3. Wychowawca z koszem na głowie: bezradność wobec agresji.....	62
7. Sprawdź, czy sobie poradzisz.....	67
Podsumowanie.....	69

Aneks.....	70
Załącznik nr 1. Kodeks etyczny nauczyciela	70
Załącznik nr 2.....	73
Bibliografia.....	75
Źródła internetowe	78

Wstęp

Poradnik *Dobre praktyki: zawód – wychowawca* ukazuje w zwięzłej i przystępnej formie najważniejsze aspekty pracy w charakterze wychowawcy. Opracowanie to ma na celu zapoznanie przyszłych wychowawców z czekającymi ich w pracy zawodowej zadaniami, obowiązkami i wyzwaniem. Zawiera ono informacje dotyczące czynników kształtujących osobowość i kompetencje dobrego pedagoga, prezentuje możliwe drogi zdobycia kwalifikacji zawodowych oraz podejmuje refleksję na temat etycznego wymiaru pracy wychowawczej. Poradnik jest adresowany do osób przygotowujących się do pracy z dziećmi i młodzieżą w szkołach różnego szczebla, a w szczególności do studentów odbywających praktyki pedagogiczne.

Poradnik składa się z siedmiu rozdziałów. Pierwszy definiuje pojęcie wychowawcy i omawia wzajemną relację pomiędzy zawodem nauczyciela a rolą pedagoga. Przedmiotem rozważań są tu także cechy i predyspozycje dobrego wychowawcy oraz etyka pracy pedagogicznej. W kolejnym rozdziale zostały poruszone zagadnienia związane z sytuacją zawodową wychowawców na rynku pracy. Rozdziały 3–5 zajmują się praktyczną stroną pełnienia roli pedagoga. Opisują one obowiązki i zakres odpowiedzialności wychowawcy (w tym odpowiedzialności cywilnoprawnej) w szkole i poza nią, jak również drogi zdobywania zawodu i możliwości doskonalenia zawodowego. Przedostatni rozdział jest poświęcony wyzwaniom, jakie stawiają przed wychowawcą przemiany współczesnego społeczeństwa. Rozdział siódmy natomiast zawiera opis kilku typowych problematycznych sytuacji wychowawczych, z jakimi może spotkać się student w trakcie odbywania praktyk pedagogicznych.

W poradniku wykorzystano wiedzę zawartą w najnowszych opracowaniach z zakresu wychowania, a także w publikacjach opartych na doświadczeniu aktywnych zawodowo nauczycieli-wychowawców. Ze względu na formułę poradnika i ograniczenia objętościowe opracowania zaprezentowane zagadnienia muszą niekiedy mieć charakter skrótowy, koncentrując się na elementach najbardziej istotnych z punktu widzenia studenta przygotowującego się do praktyk zawodowych. Poradnik za swoje podstawowe cele stawia sobie bowiem zwrócenie uwagi odbiorców – młodych adeptów zawodu nauczycielskiego – na najważniejsze aspekty pracy nauczyciela-wychowawcy i zachęcenie go do podejmowania w tym kierunku samodzielnej i ustawicznej pracy doskonalącej i samokształceniowej.

1. Wychowawca – zawód czy rola społeczna?

Trudno sprowadzić rolę wychowawcy jedynie do wypełniania określonych obowiązków zawodowych. Należałoby raczej powiedzieć, że rolę tę przyjmuje każdy, kto mając kontakt z młodym, nieukształtowanym jeszcze człowiekiem stara się wskazać mu właściwe wzorce postępowania, pomaga formować osobowość i przygotowuje go do życia w społeczeństwie. Wychowanie jest więc zadaniem, które ma wymiar nie tylko praktyczny, ale przede wszystkim etyczny i społeczny. W pierwszej kolejności należy ono do rodziców i prawnych opiekunów osób niepełnoletnich. Równocześnie stanowi integralny element pracy dydaktycznej z dziećmi i młodzieżą.

1.1. Szeroka i wąska definicja wychowawcy

Pierwszy nowożytny słownik języka polskiego autorstwa Samuela Bogumiła Lindego notuje dwa znaczenia słowa „wychowywać”. Podstawowe to *wyżywić, wykarmić*, drugie zaś — *ukształtować na człowieka*. W języku greckim takiemu rozumieniu pojęcia „wychowanie” odpowiadało słowo *paideia*, które dla starożytnych Greków oznaczało zarówno *odchowanie (odkarmienie)*, jak i praktyczne przygotowanie młodzieży do bycia dobrymi obywatelami *polis*¹. Platon uważał, że jest to proces trwający przez całe życie. Wychowanie od najdawniejszych czasów było zatem rozumiane jako całokształt działań podejmowanych przez człowieka względem drugiego człowieka – zazwyczaj przez osobę dorosłą, bardziej doświadczoną i uformowaną, względem osoby jeszcze niedojrzałej, dopiero kształtującej swój światopogląd i postawę moralną – mający na celu wsparcie zarówno fizycznego, jak i duchowego rozwoju wychowanka. Wychowawcą był ten, kto świadomie i celowo podejmował się opieki nad drugim człowiekiem, by pomóc mu w budowaniu jego człowieczeństwa.

Na przestrzeni wieków pojawiały się różnorodne koncepcje dotyczące celów i metod wychowania, pozostające w związku z aktualnymi prądami filozoficznymi i stanem wiedzy naukowej na temat osobniczego rozwoju człowieka oraz funkcjonowania ludzkiej psychiki. Współcześnie również istnieje wiele nurtów i teorii wychowawczych, takich jak pedagogika

¹ Salamucha A., *Definicje wychowania w literaturze pedagogicznej*, http://www.kul.pl/art_3322.html [data dostępu: 12.10.2010].

serca, pedagogika wychowania integralnego, pedagogika antyautorytarna czy pedagogika radykalnego humanizmu, które opisuje m.in. Bogusław Śliwerski². Ich wspólnym mianownikiem jest przekonanie, że pedagogika to rodzaj wzajemnej relacji między wychowującym a wychowywanym, wywierającej trwały wpływ na psychikę i osobowość tego drugiego. Każda z tych koncepcji inaczej definiuje granice tego wpływu oraz jego cel i charakter. Obecnie większość teorii pedagogicznych kładzie szczególny nacisk na empatyczne zrozumienie potrzeb wychowanka, poszanowanie jego godności i wolności, rezygnację z postawy autorytarnej i represyjnej na rzecz relacji partnerskiej, opartej na dialogu i wzajemnym zaufaniu oraz stymulującej do samodzielnego rozwoju. Indywidualna wartość człowieka jest postrzegana jako najwyższe dobro, które należy chronić i które trzeba dbać, tak by jednostka umiała samodzielnie je pomnażać³.

Wychowawcą może być pojedynczy człowiek, grupa ludzi lub całe społeczeństwo. W tym kontekście można również mówić o wpływie natury i kultury na ukształtowanie osobowości człowieka, a także o pewnych zewnętrznych czynnikach oddziałujących na jednostkę niezależnie od jej woli (wpływie mediów, środowiska, w jakim dorasta, mody etc.). Wychowankiem może być natomiast tylko człowiek: pojedyncza osoba lub grupa osób.

Jeśli działanie wychowawcy-pedagoga jest obliczone na osiągnięcie określonych rezultatów, tj. zainicjowanie konkretnych zmian w postępowaniu wychowanka – wytworzenie pewnych nawyków, postaw lub cech osobowości – definiuje się je jako intencjonalne. Wychowanie intencjonalne w praktyce bywa realizowane według bardzo różnych modeli – od rygorystycznych i restrykcyjnych, traktujących wychowanka przedmiotowo i próbujących nagiąć jego osobowość do z góry ustalonych wzorców, po emancypacyjne, które zakładają podmiotowe podejście do wychowanka oraz wspieranie go w kształtowaniu własnej tożsamości i dążeniu do samorealizacji. Należy jednak podkreślić, że podejście emancypacyjne nie jest równoznaczne z antypedagogiką, czyli nurtem całkowicie odrzucającym koncepcję wychowania jako sterowania rozwojem jednostki⁴.

Proces wychowawczy może przebiegać w sposób zamierzony i mieć charakter intencjonalny lub nieintencjonalny albo też może być zupełnie niezamierzony, wynikający z interakcji, do jakich dochodzi między podatnym na bodźce zewnętrzne wychowankiem

² Śliwerski B., *Współczesne teorie i nurty wychowania. Idee – metody – inspiracje*, wyd. II, Kraków 2001.

³ Łobocki M., *ABC wychowania*, Lublin 2003.

⁴ Antypedagogika neguje tradycyjne formy wychowania i zakłada rezygnację z intencjonalnych aktów pedagogicznych ukierunkowanych na osiągnięcie zaplanowanych zmian w zachowaniu dziecka. Twierdzi, że człowiek od urodzenia potrafi rozpoznać, co jest dla niego dobre, dlatego wychowawca nie powinien wywierać żadnej presji na dziecko, a jedynie towarzyszyć mu w jego samodzielnym rozwoju. Zob. m.in. von Schoenebeck H., *Antypedagogika – być i wspierać zamiast wychowywać*, Warszawa 1994.

a źródłem bodźca, którym mogą być np. reprezentanci pewnej grupy społecznej lub środki masowego przekazu.

W powszechnym przekonaniu, do środowisk, które mają najsilniejszy i najważniejszy wpływ na wychowanie młodego człowieka, należą dom i szkoła. Rodzice w naturalny sposób stają się pierwszymi opiekunami i wychowawcami dzieci. Szkoła wspiera rodziców, przy czym wzajemne proporcje udziału rodziców i nauczycieli w procesie wychowawczym zmieniają się wraz z wiekiem i kolejnymi etapami kształcenia dziecka.

Niezależnie od toczonych publicznie debat na temat tego, w jakim stopniu szkoła powinna ingerować w osobisty rozwój jednostki (*Dom wychowuje, szkoła niech nie przeszkadza, Szkoła czy dom – kto powinien wychowywać?, Rodzic wychowuje, szkoła edukuje. Nie inaczej!* oto niektóre z haseł dyskusji), nauczycielowi na równi z rodzicem przypisywana jest rola wychowawcy. Co więcej, w polskim systemie edukacji istnieje nominalna funkcja wychowawcy szkolnego, przydzielana nauczycielowi jako dodatkowe zadanie. Właśnie ta ostatnia z ról będzie w niniejszej publikacji traktowana jako wąska definicja terminu wychowawca.

Wychowawcą w wąskim znaczeniu tego słowa jest więc nauczyciel, któremu została powierzona szczególna opieka nad grupą dzieci lub młodzieży, np. nad jedną z klas w szkole. Do jego zadań, oprócz nauczania danego przedmiotu, należy planowanie i realizowanie programu wychowawczego klasy, reagowanie na różnego rodzaju problemy wychowawcze uczniów, interweniowanie w sytuacjach trudnych lub konfliktowych, a także współpraca z rodzicami, innymi nauczycielami, pedagogiem szkolnym oraz zewnętrznymi instytucjami wspierającymi w zakresie integralnego – osobowościowego i intelektualnego – rozwoju swoich podopiecznych. Tak pojmowana rola wychowawcy wiąże się z koniecznością większego zaangażowania czasowego i emocjonalnego w wykonywaną pracę, niż wymagałaby tego jedynie funkcja nauczyciela danego przedmiotu⁵.

Reasumując – niezależnie od toczących się polemik, w powszechnym przekonaniu szkoła nadal pozostaje miejscem, które nie tylko uczy, ale i wychowuje. Każdy nauczyciel powinien zatem mieć świadomość, że decydując się na wykonywanie swojego zawodu, staje przed poważnym i fascynującym zarazem wyzwaniem, jakim jest rola wychowawcy.

⁵ W tym miejscu warto wspomnieć również o innym typie wychowawcy, jakim jest wychowawca kolonijny, czyli osoba odpowiedzialna za bezpieczeństwo i atrakcyjną organizację czasu podopiecznych podczas wyjazdów wakacyjnych. Wychowawca kolonijny nie musi być z zawodu nauczycielem, lecz jeśli nim nie jest, powinien mieć ukończony kurs wychowawców kolonijnych i przede wszystkim wykazywać predyspozycje do pracy z dziećmi i młodzieżą.

1.2. Nauczyciel i wychowawca: uzupełnianie się ról

Czy każdy nauczyciel jest wychowawcą, a wychowawca – nauczycielem?

Jeśli odwołamy się do wąskiej definicji pojęcia wychowawcy, na tak postawione pytanie musimy odpowiedzieć przecząco. Tylko nauczyciel, któremu przyznano wychowawstwo w danej klasie, mógłby pretendować do tego miana. Nie potrzeba jednak specjalistycznej wiedzy, by stwierdzić, że w praktyce nie sposób rozdzielić obu ról.

Dydaktyka jest immanentnie wpisana w proces wychowawczy, niezależnie od tego, czy jest on intencjonalny, czy też nieintencjonalny, jak również niezależnie od relacji, w jakiej przebiega (nauczyciel – uczeń, rodzic – dziecko etc.). W procesie zdobywania wiedzy z dowolnej dziedziny uczeń korzysta z narzędzi, które służą również do kształtowania osobowości i uczenia się określonych postaw społecznych. Do takich „narzędzi” można zaliczyć: systematyczność, samodyscyplinę, wytrwałość, zdolność automotywacji, umiejętność uczciwej rywalizacji i zdrową ambicję, umiejętność kulturalnego wyrażania własnej opinii i szacunek wobec opinii innych, krytyczne i twórcze podejście do przyswajanych informacji itd. Oznacza to np., że wymagając odrabiania pracy domowej, nauczyciel kształtuje w uczniu poczucie odpowiedzialności za wyznaczone mu zadanie, a stosując urozmaicone metody dydaktyczne, rozbudza jego kreatywność.

Z uwagi na hierarchiczną strukturę szkolnej społeczności nauczyciel – jako ten, kto sprawdza i ocenia przyswojoną przez ucznia wiedzę oraz decyduje o jego promocji do następnej klasy – stoi ponad uczniem, wskutek czego między nim a jego podopiecznymi wytwarza się szczególny rodzaj zależności. Uczeń jest zobligowany do posłuszeństwa i okazywania szacunku nauczycielowi, nauczyciel jednak nie ma prawa wykorzystać tej sytuacji przeciwko osobistej wolności i godności ucznia, np. stosując represyjne metody dydaktyczne. Przeciwnie, jego formalna przewaga nad uczniem powinna służyć przekazywaniu wiedzy w sposób, który równocześnie rozbudzałby w nim zdolność posługiwania się wspomnianymi wyżej narzędziami.

Nauczyciel z racji wykonywania swojego zawodu otrzymuje zatem **przywilej bycia wychowawcą** i tylko od niego samego – jego osobistej postawy, zaangażowania, wiedzy i doskonalonych umiejętności – zależy, w jaki sposób ów przywilej wykorzysta. Możliwość wywierania wpływu na młodego człowieka, udział w kształtowaniu jego charakteru i kultury osobistej to szansa i zarazem poważne wyzwanie. Młodzi adepci zawodu nauczyciela powinni zatem mieć świadomość, że bez względu na formalny zakres ich obowiązków dydaktycznych i wychowawczych nałożonych na nich przez dyrektora placówki, w jakiej będą zatrudnieni,

przez samo podjęcie się zadania pracy z dziećmi i młodzieżą w szkole przyjmują na siebie ten przywilej, ale i wielką odpowiedzialność. Warto podkreślić, że sam kontakt z nauczycielem – oddziaływanie jego osobowości – jest już czynnikiem wychowawczym. Jeśli nauczyciel jest człowiekiem o silnej, wyrazistej osobowości, oryginalnych zainteresowaniach, innych niż jego uczniowie korzeniach kulturowych lub jeśli jest innego wyznania, może wykorzystać te indywidualne cechy jako wychowawcze atuty – inspirując uczniów, ucząc ich tolerancji i szacunku dla istniejących między ludźmi różnic. Nie powinien jednak swojej indywidualności lub odmienności celowo eksponować.

Zadanie każdego nauczyciela, nie tylko pełniącego formalnie funkcję wychowawcy klasy, jest współcześnie trudniejsze niż kiedykolwiek. Nagromadzenie negatywnych czynników środowiskowych i cywilizacyjnych oddziałujących na proces wychowawczy dziecka stawia przed pedagogami i szkołą, gdzie relatywnie spędza ono najwięcej czasu, trudne zadanie kompensowania tych szkodliwych wpływów i takiego stymulowania rozwoju osobowościowego i społecznego dziecka, aby zniwelować te niekorzystne oddziaływania.

Coraz mniej rodzin jest w stanie w pełni realizować swoje funkcje opiekuńcze i wychowawcze – wzrastająca liczba rodzin rozbitych, niepełnych, borykających się z patologiami powoduje, że coraz mniej dzieci może liczyć na odebranie w domu rodzinnym pozytywnych wzorców dotyczących wartościowego i skutecznego modelu funkcjonowania w społeczeństwie oraz wpojenie przez opiekunów systemu wartości budującego człowieka wrażliwego, empatycznego na potrzeby innych, aktywnego i ambitnego w samorozwoju, a w przyszłości – w samorealizacji zawodowej⁶.

Coraz mniejsza uwaga i czas, jakie są w stanie poświęcić swoim dzieciom zapracowani lub nieodpowiedzialni rodzice, prowadzą w konsekwencji do wypełnienia tej luki w życiu dzieci przez telewizję i Internet. Wiele badań wskazuje, że oddziaływanie tych mediów na rozwój psychiczny i osobowościowy dzieci, ich postawy, zachowania, kształtowany światopogląd mogą być silniejsze, niż wpływ rodziców i najbliższego otoczenia⁷. Jakkolwiek multimedia mogą mieć korzystny wpływ wychowawczy i posiadać cenny walor edukacyjny, możliwe jest to tylko pod warunkiem że dziecko korzysta z nich pod kontrolą i kierunkiem osoby dorosłej. W innym przypadku zagrożenie dziecka różnorodnymi niebezpieczeństwami związanymi z nieodpowiedzialnym użytkowaniem komputerów i sieci (dostęp do niepożądanych, szkodliwych treści, zawieranie niebezpiecznych znajomości, możliwość psychicznego uzależnienia od Internetu) bardzo wzrasta.

⁶ Patrz też: Wolczyk J., *Rola współczesnej rodziny w procesie wychowania dzieci i młodzieży*, Poznań 1996.

⁷ Szerzej: Płoszyński Z., *Internet a wychowanie*, Warszawa 2003.

Wpływ wychowawczy rodziny, która nie jest w stanie wypełniać tej jednej ze swoich podstawowych funkcji wobec dziecka, często zastępowany jest również przez wpływy środowiska rówieśniczego. Także w tej sferze brak kontroli i zainteresowania dorosłych może spowodować, że korzystna rola rówieśników w socjalizacji i rozwoju emocjonalnym dziecka może się zmienić w destrukcyjny wpływ osób i grup reprezentujących wypaczony system wartości⁸.

Stąd odpowiedzialny nauczyciel i wychowawca musi mieć świadomość, że jego rola i zadania w pracy z dziećmi i młodzieżą współcześnie uległy znacznemu rozszerzeniu:

- Praca wychowawcza, w każdym jej aspekcie, intencjonalnym i nieintencjonalnym, jest obecnie równoważna z działaniami o charakterze dydaktycznym, co sankcjonują regulacje wprowadzane przez ostatnie reformy w dziedzinie programów nauczania oraz Karta Nauczyciela⁹.
- Zostało już nadmienione, że dorastające dziecko napotyka obecnie na swojej drodze szereg zagrożeń związanych z wpływami patologicznych środowisk, niebezpiecznymi znajomościami internetowymi, powszechną dostępnością używek i narkotyków itd. System zakazów i represji stosowany jako zniechęcenie dzieci np. do spędzania czasu w Internecie czy też stosowania tak popularnych dopalaczy zazwyczaj nie odnosi spodziewanego skutku. Dużo istotniejszym zadaniem nauczycieli wszystkich przedmiotów jest prowadzenie szerokiej, ustawicznej pracy uświadamiającej i profilaktycznej. Szczególnie młodzi adepci tego zawodu mają tu duże pole do działania: to ich wiek, niestanowiący jeszcze trudnej bariery w kontaktach z dziećmi, autorytet, jaki mogą posiadać w ich oczach jako reprezentanci wciąż „młodzieżowego” stylu życia, powodują, że właśnie ich słowa i argumenty dotyczące przeciwdziałania wspomnianym patologiom mają największe szanse na znalezienie posłuchu i zrozumienia u dzieci i młodych ludzi, z jakimi będą pracować.
- Bardzo wiele z negatywnych zjawisk dotyczących dzieci i młodzieży ma swoje źródła w nudzie i braku odpowiednio zorganizowanego czasu wolnego. Wielu rodziców nie chce lub nie ma możliwości zorganizowania dla swoich dzieci pożytecznych form spędzania czasu – czy to w formie zajęć grupowych, czy po

⁸ Łobocki M., *ABC...*, op.cit.

⁹ Jest to szczególnie ważne w wychowaniu przedszkolnym i wczesnoszkolnym, zatem odbiorcy niniejszego poradnika, przygotowujący się do pracy na tych szczeblach edukacji, powinni szczególnie wnikliwie zapoznawać się z założeniami teoretycznymi w zakresie ich zadań wychowawczych i dydaktycznych. Znajomość przez nich podstawy programowej, jak i obowiązków nakładanych na nich przez Kartę Nauczyciela musi być niezbędnym elementem ich przygotowania zawodowego, już na etapie praktyk pedagogicznych.

prostu poprzez wspólną zabawę z nimi czy naukę. Stąd tak ważne jest, aby nauczyciele przykładali dużą wagę do pracy pozalekcyjnej, wchodzącej przecież również w zakres ich obowiązków zawodowych. Dla nauczyciela zorganizowanie kółka zainteresowań, klubu tematycznego, warsztatów umiejętności czy wycieczki edukacyjnej może być nie tylko źródłem satysfakcji, formą zagospodarowania tzw. godzin karcianych, ale też elementem istotnym przy staraniu się o awans zawodowy. Dla dzieci i młodzieży każda forma ciekawych, atrakcyjnych, pożytecznych zajęć zorganizowanych przez szkołę może być alternatywą dla spędzania czasu z daleka od brutalnych gier komputerowych czy bezcelowego przesiadywania z kolegami na osiedlowej ławce.

- Dziecko pozbawione pozytywnych wzorców osobowych w rodzicach czy opiekunach, funkcjonujące w grupie rówieśniczej preferującej normy postępowania sprzeczne z przyjętym powszechnie systemem wartości (kształtującej postawy godzące w dobro indywidualne i dobro wspólne), będzie miało problemy z wykształceniem umiejętności użytecznego i wartościowego partycypowania w życiu społecznym i kulturalnym. Ten stan mogą zmienić nauczyciele przykładający w swojej pracy, bez względu na nauczany przedmiot, dużą wagę do procesu prawidłowej socjalizacji uczniów – uczący ich każdego dnia i w każdej sytuacji właściwych norm postępowania w relacjach z innymi ludźmi, postaw szacunku i tolerancji, poszanowania dla wolności, własności i uczuć innych ludzi, ale też szacunku dla samego siebie i bezcennej umiejętności obrony swoich praw i asertywnego prezentowania własnych opinii.

Zostało zatem wykazane, że zadania wychowawcze nauczycieli wykraczają daleko poza ramy formalne przypisanych w umowie o pracę obowiązków służbowych i w żadnym wypadku nie ograniczają się do granic czasowych lekcji wychowawczej i granic architektonicznych budynku szkoły. Pozostaje pytanie, czy każdy nauczyciel nadaje się na wychowawcę? Z pewnością nie każdy w równym stopniu. Można jednak, dokonując analizy własnej osobowości pod kątem predyspozycji zawodowych wymaganych w tej pracy, sprawdzić, na ile nasz profil osobowościowy wpisuje się w model dobrego wychowawcy.

1.3. Predyspozycje do pełnienia roli wychowawcy

Trudno stworzyć kompletną listę cech, jakimi powinien charakteryzować się dobry wychowawca. Zresztą nie każdy dobry wychowawca będzie posiadał wszystkie teoretycznie wymagane cechy. U różnych osób mogą one występować z różną intensywnością, co nie powinno jednak stanowić przeszkody w podjęciu się roli wychowawcy. Każdy bowiem może rozpocząć pracę nad sobą, by w razie braku lub niedostatecznego ukształtowania którejs z potrzebnych cech, pogłębić ją lub rozwinąć. Ponadto warto jeszcze raz podkreślić, że rola wychowawcy jest nie tylko obowiązkiem nauczyciela, ale i przywilejem. Jeśli nauczyciel decyduje się z niego korzystać, jest zobligowany, by robić to zgodnie ze swoją najlepszą wiedzą oraz intencjami. Jak zauważyła K. Chałas: *Przyjmując definicję wychowania rozumianego jako osobowe spotkanie i dialog wychowawcy (mistrza) i ucznia, wspomagające wychowanka w urzeczywistnianiu szerokiego spectrum wartości prowadzących do pełni człowieczeństwa, istotnego znaczenia nabiera pytanie o tożsamość wychowawcy. Poziom jego kompetencji wychowawczych, to, jak postrzega on złożone problemy wychowania, jak zamierza je rozwiązywać, warunkuje w znacznym stopniu przebieg procesu wychowawczego oraz osiągnięcia wychowawcze*¹⁰.

Nie ulega wątpliwości, że wychowawca powinien być dla swoich podopiecznych przede wszystkim **opiekunem, doradcą i przewodnikiem**. Osobą, na której słowie i opinii mogą polegać i na której pomoc mogą liczyć. Poniżej zaprezentowano, na pewno wciąż niekompletny, katalog cech, jakie powinny charakteryzować dobrego wychowawcę. Dla przyszłych pedagogów równie ważne jest jednak zagadnienie – czy nad wyrobieniem w sobie takich atrybutów można pracować? Na co zwracać uwagę, jak kierować swoim samorozwojem, aby móc sprostać ideałowi wychowawcy?

- **Dobra kondycja psychiczna oraz duża samoświadomość**

Równowaga psychiczno-emocjonalna stanowi podstawę osobowości dobrego wychowawcy. Jak pisze Agata Dmochowska, *każdy wychowawca musi mieć samoświadomość – kim jest, jaką rolę pełni. Powinien znać swoje cele, potrzeby, motywacje i ograniczenia. [...] Musi umieć poznać nie tylko ucznia, ale i samego siebie. Musi umieć ocenić, jakimi zasobami psychicznymi dysponuje, co może mu utrudniać funkcjonowanie, co*

¹⁰ Chałas K., *Szanse kreowania tożsamości nauczyciela w reformującej się szkole* [w:] *Myśl pedeutologiczna i edukacja ustawiczna nauczycieli*, Jaworska A., Zalewska S. (red.), Warszawa 2006.

wykorzystać, a co „podciągnąć” na wyższy poziom¹¹. Nauczyciel dążący do spełnienia tego postulatu powinien¹²:

- przykładać dużą wagę do autorefleksji nad pracą z młodzieżą i jej wynikami – powinien monitorować stan osiągania celów wychowawczych, jakie stawia swoim działaniom, analizować i w razie potrzeby modyfikować stosowane środki i techniki pracy;
- poddawać ustawicznej analizie zakres posiadanych kompetencji kluczowych w pracy wychowawczej, w razie potrzeby podejmować zaplanowane i celowe działania doskonalące (udział w szkoleniach, kursach, warsztatach) w obszarach, gdzie zdiagnozowane zostały deficyty;
- poddawać systematycznej autoanalizie poziom własnej motywacji do wykonywanych zadań zawodowych oraz szybko i zdecydowanie reagować w przypadku wystąpienia pierwszych oznak przeciążenia stresem i wypalenia zawodowego¹³.

● **Pogodne usposobienie i poczucie humoru**

Stabilny emocjonalnie wychowawca nie popada w skrajne nastroje, nie ma tzw. humorów, nie jest przewrażliwiony na własnym punkcie, nie bierze do siebie krytycznych uwag, lecz umie spojrzeć na nie z dystansu. Poczucie humoru ułatwia porozumienie z uczniami, przełamanie barier wynikających z różnicy wieku czy tzw. konfliktu pokoleń, natomiast utrzymywanie przesadnej powagi buduje dystans. Szczególnie studentom będącym odbiorcami niniejszego poradnika cechy te mogą bardzo ułatwić poradzenie sobie w trudnych sytuacjach szkolnych, z jakimi na pewno będą musieli zmierzyć się w czasie zajęć praktycznych w szkołach:

- poczucie humoru i dystans o wiele skuteczniej niż upór i uraza mogą uratować młodego nauczyciela w sytuacji, kiedy popełni pomyłkę wychwyconą przez spostrzegawczych uczniów;
- dystans wobec zachowań uczniów, często bezmyślnych i niesprawiedliwych zarzutów stawianych nauczycielom, umiejętność oddzielenia pracy zawodowej

¹¹ Dmochowska A., *Cechy dobrego wychowawcy*, www.zss.olsztyn.pl/nauczyciele/cechy.rtf [data dostępu: 13.10.2010].

¹² Szerzej na temat ideału nauczyciela – refleksyjnego praktyka patrz: Taraszkiewicz M., *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Warszawa 2000.

¹³ Zobacz też: Fengler J., *Pomaganie mężczyznom*, Gdańsk 2001; Golinska L., Świętochowski W., *Temperamentalne i osobowościowe determinanty wypalenia zawodowego nauczycieli*, „Psychologia Wychowawcza” 1998, nr 5; Przybyła H., *Psychologiczne koszty zespołu wypalenia zawodowego wśród nauczycieli a kierunki pomocy psychologicznej* [w:] *Zdrowie psychiczne w zawodzie nauczycielskim*, Rongińska T., Gaida W., Schaarschmidt U. (red.), Zielona Góra 1998.

od życia prywatnego, są niezbędnymi warunkami unikania wypalenia zawodowego, dlatego naprawdę warto pracować nad wykształceniem w sobie tych umiejętności.

- **Odwaga**

Odważny wychowawca umie bronić racji poszkodowanego lub niesłusznie oskarżonego, umie sam przyznać się do błędu lub słabości, okazać emocje, podejmować trudne tematy w rozmowie, nie unika konfrontacji. Jeśli wrodzoną cechą adepta zawodu nauczycielskiego nie jest tak pojęta odwaga, powinien on pracować nad wykształceniem w sobie asertywności:

- nauczyciel i wychowawca w równym stopniu muszą pracować nad umiejętnością bezpośredniego i jasnego wyrażania swoich opinii i poglądów, w sposób nie naruszający godności, uczuć i wolności poglądów innych osób – w pracy z dziećmi i młodzieżą nauczyciel może przekonywać, ale nie może narzucać swojego zdania, powinien interweniować zdecydowanie, kiedy wymaga sytuacja, ale nie może wykorzystywać swojej pozycji do dominacji czy zastraszania uczniów¹⁴.

- **Odwaga pedagogiczna i dydaktyczna**

W przypadku nauczycieli będzie ona polegać na: chęci i konsekwentnym dążeniu do stałego unowocześniania i aktualizowania swojego warsztatu, podejmowaniu wyzwań zawodowych, wprowadzaniu innowacji do procesów nauczania i wychowania, upartym zwalczaniu przeszkód, jakie mogą się pojawiać na tej drodze (barier biurokratycznych, ekonomicznych, mentalnych). Odważny innowator w szkole:

- śledzi najnowszą literaturę i prasę fachową, poszukując nowatorskich rozwiązań, jakie może zastosować we własnej praktyce nauczycielskiej;
- w codziennych działaniach wychowawczych i dydaktycznych stara się wprowadzać niestandardowe metody i formy pracy uczniów, szczególnie te aktywizujące i pobudzające ich własną twórczość i ciekawość poznawczą;
- poszukuje różnych możliwości wdrożenia innowacji w szkole – jeśli tego wymagają podejmowane przez niego działania – szuka pomocy logistycznej i finansowej instytucji powołanych do wspierania działań edukacyjnych.

¹⁴ Gordon T., *Wychowanie bez porażek*, Warszawa 1995; Król-Fijewska M., *Stanowczo, łagodnie, bez lęku*, Warszawa 1999.

- **Otwartość**

Wychowawca powinien być komunikatywny. Nie musi posługiwać się slangiem młodzieżowym, żeby być zrozumianym przez uczniów, powinien jednak akceptować język uczniowski (o ile nie jest on wulgarny lub nie narusza godności innych osób). Dobrego wychowawcę cechuje tolerancyjna postawa wobec innych, umiejętność nawiązywania dialogu z młodym rozmówcą, a równocześnie umiejętność jasnego wyznaczania granic i poszanowanie godności własnej oraz swoich podopiecznych. Nauczyciel, szczególnie młody, niedoświadczony i starający się często po prostu zaprzyjaźnić ze swoimi uczniami, powinien pamiętać o granicach otwartości w relacjach z wychowankami:

- nauczyciel powinien szczerze i uczciwie dzielić się z uczniami swoimi poglądami, sądami, wysłuchiwać ich własnych opinii i próbować zrozumieć motywacje, jakimi się kierują, nawet jeśli są one sprzeczne z jego własnym światopoglądem; powinien jednak unikać podobnej szczerości jeśli chodzi o swoje sprawy prywatne, osobiste, które nie powinny być przedmiotem zainteresowania uczniów.

- **Empatia**

Szczere i głębokie zainteresowanie sprawami uczniów, zarówno ich problemami, jak i sukcesami, pozwala wychowawcy lepiej rozumieć podopiecznych i pomagać w ich wszechstronnym rozwoju. Szczerowość jest podstawą zaufania, dlatego zainteresowanie uczniem nie może być udawane. Powinno wypływać z rzeczywistej troski o jego dobro. Empatia jest tym elementem osobowości nauczyciela-wychowawcy, który szczególnie może ułatwić mu pracę z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych oraz diagnozowanie problemów, z którymi się on boryka, a o których nie mówi:

- empatyczny nauczyciel w zmienionym, nietypowym zachowaniu ucznia stara się dostrzec źródła ciężących mu zmartwień, a kiedy do nich dotrze, stara się mu pomóc;
- nauczyciel taki wczuwa się w sytuację dziecka borykającego się z określonymi trudnościami czy dysfunkcjami (natury intelektualnej, emocjonalnej, wychowawczej) i do jego konkretnych, specyficznych potrzeb stara się dopasować swoje działania wychowawcze i dydaktyczne.

- **Dyskrecja**

Szczerej i otwartej postawie wychowawcy powinna towarzyszyć dyskrecja. Dobry pedagog pod żadnym pozorem nie zdradza informacji powierzonej mu w zaufaniu, ani tym bardziej nie wykorzystuje jej przeciwko uczniowi. Powierzenie w sekrecie nauczycielowi

jakiejs informacji przez ucznia jest oznaką zaufania, a w niektórych przypadkach podświadomą próbą uzyskania pomocy w sytuacji, która jest dla ucznia trudna. Także tu jednak mogą czaić się pułapki na niedoświadczonych nauczycieli, z których istnienia powinni oni zdawać sobie sprawę:

- uczeń może postawić czasem nauczyciela w sytuacji konfliktu interesów pomiędzy obowiązkiem służbowym a obawą przed zawiedzeniem okazanego zaufania – np. kiedy okazując niezwykle zaufanie nauczycielowi, uczeń przyznaje się przed nim do działania nieregulaminowego bądź nawet nielegalnego (palenie papierosów, zażywanie narkotyków) – postępowanie nauczyciela musi być w takiej sytuacji szczególnie taktowne i przemyślane, zawsze zależne od indywidualnej sytuacji ucznia;
- kiedy uczeń zwraca się do nauczyciela z prośbą o pomoc, sposób rozumienia tej pomocy bywa różny w przypadku pedagoga i młodego człowieka (np. trudno wytłumaczyć nastolatкови, że kuracja odwykowa jest najlepszym sposobem walki z uzależnieniem alkoholowym), w przypadku młodych nauczycieli zawsze dobrą praktyką jest odwołanie się do porady i wsparcia specjalisty (np. pedagoga szkolnego lub bardziej anonimowo – pracownika poradni psychologiczno-pedagogicznej), zanim podejmie się jakiegokolwiek działania.

- **Wiarygodność i konsekwencja**

Wychowawca reagujący zgodnie ze swoimi prawdziwymi uczuciami i przekonaniem, odważnie przyznający się do błędu lub niedoinformowania, empatyczny i dyskretny, staje się wiarygodny dla swoich wychowanków. Swoją wiarygodność może budować dzięki konsekwentnemu przestrzeganiu zasad, które sam głosi, jak również dzięki dobrej znajomości przepisów oraz regulaminu obowiązującego w szkole i konsekwentnemu stosowaniu się do nich. Te kompetencje nauczyciela przejawiają się także w najbardziej prozaicznych aspektach pracy:

- kontrolowaniu zadanej pracy domowej;
- wywiązywaniu się ze składanych uczniom obietnic, nawet tych drobnych;
- unikaniu sprzeczności pomiędzy głoszonymi tezami a własnym postępowaniem (np. uczniowie nie uwierzą w szkodliwość palenia papierosów, jeśli głosi ją nauczyciel-palacz).

- **Umiejętność skutecznego komunikowania się z uczniem**

Formułowanie jasnych, jednoznacznych poleceń, prawidłowe odczytywanie komunikatów nadawanych przez uczniów, zarówno werbalnych, jak i niewerbalnych, jest warunkiem efektywnej i skutecznej komunikacji pedagogicznej, czyli takiej, której celem jest przekazywanie wiedzy i kształtowanie umiejętności. Zdolność umiejętnego zadawania pytań i uważnego, aktywnego słuchania odpowiedzi daje wychowawcy podstawę do dobrego poznania uczniów, ich potrzeb oraz ich zmartwień, przy czym skuteczna komunikacja jest kompetencją równie ważną zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli, zatem doskonalić ją mogą oni wspólnie:

- warsztaty komunikacyjne są dobrym pomysłem na zagospodarowanie zarówno godziny wychowawczej, jak i wycieczki integracyjnej, o pomoc w zorganizowaniu takich zajęć nauczyciel może poprosić szkolnego pedagoga;
- jest to również obszar, gdzie wspólne działania doskonalące mogą podejmować nauczyciele danej placówki oświatowej, w ramach szkoleń rady pedagogicznej czy prac zespołów przedmiotowych – tego typu inicjatywa na pewno spotka się z zainteresowaniem kadry dydaktycznej szkoły i uzyska poparcie dyrekcji.

- **Umiejętność konfrontacji i mediacji**

Wychowawca powinien być dobrym mediatorem i uczyć się rozstrzygania sporów oraz właściwego reagowania w sytuacjach konfliktowych. Zwykle cecha ta przychodzi wraz z doświadczeniem i powiązana jest z nabyciem kompetencji asertywności i efektywnej komunikacji, przede wszystkim o charakterze perswazyjnym. Jest to obszar, w którym wszyscy nauczyciele powinni prowadzić ustawiczną pracę doskonalącą, gdyż od ich umiejętności negocjacyjnych i mediacyjnych w dużej mierze zależy atmosfera nauki i współpracy, jaką muszą budować z każdą klasą powierzoną ich opiece:

- lokalne ośrodki doskonalenia nauczycieli proponują szeroką ofertę szkoleń i kursów dla nauczycieli chcących poszerzać swoją wiedzę i umiejętności w zakresie negocjacji i metod rozwiązywania sytuacji konfliktowych;
- podobnie jak w przypadku efektywnej komunikacji, także sztuka negocjacji jest kompetencją kluczową dla dzieci i młodzieży, a jej kształceniu warto poświęcić godzinę wychowawczą lub zajęcia pozalekcyjne.

- **Pomysłowość, kreatywność**

Są to cechy niezwykle przydatne w pracy nauczyciela i wychowawcy. Niestandardowe podejście do różnego rodzaju sytuacji w pracy z dziećmi, spontaniczne reagowanie na pojawiające się problemy, innowacyjność i nieszablonowość w realizowaniu celów i zadań

dydaktycznych oraz wychowawczych – wszystko to wyłącznie w pozytywny sposób może przelożyć się na efekty pracy nauczyciela i rezultaty jego wysiłków pedagogicznych. Ważne jest, aby młodzi nauczyciele pamiętali, że kreatywne podejście do nauczania i wychowania powinno znamionować ich codzienną pracę, także w jej najbardziej prozaicznych elementach:

- nie bój się zaskakiwać uczniów, także w zupełnie banalnych sytuacjach – wymyśl nietypowy sposób sprawdzenia listy obecności lub specjalny sposób nagrodzenia dobrze odrobionej pracy domowej;
- bądź oryginalny w formułowaniu zadań sprawdzających i utrwalających wiedzę – daj uczniom ambitne zadanie, które pozwoli im wykazać się i udowodnić swoją wartość; zamiast wymagać od nich zawsze tych samych formułek i recytowania wiedzy podręcznikowej, posługuj się przykładami znanymi im z życia dla kształcenia umiejętności przedmiotowych, z konkretnej dziedziny nauki.

- **Cierpliwość**

Ćwiczenie cierpliwości czyni z wychowawcy mistrza. Pomaga w chwilach zwątpienia, ułatwia akceptację niepowodzeń i motywuje do pokonywania trudności. Jednocześnie jest to stan najtrudniejszy do osiągnięcia w pracy tak nacechowanej stresem i presją jak zawód nauczyciela. Nie ma recepty na wypracowanie w sobie cierpliwości i opanowania, choć pomocne mogą być tu różnego rodzaju techniki relaksacyjne czy proste ćwiczenia oddechowe, możliwe do przeprowadzenia także w czasie przerwy, w pokoju nauczycielskim. Warto zapytać o nie specjalistę lub poszukać porad w Internecie, na stronach poświęconych psychologii.

Wszystkie te cechy składają się na jedną najważniejszą, nadrzędną wobec pozostałych, tj. na **autorytet**. Dzięki swojej postawie nauczyciel buduje autorytet wychowawcy. Ujawnia się on zawsze w osobowej relacji z uczniem. Jeśli uczeń obdarza wychowawcę zaufaniem, daje mu posłuch i przejawia chęć naśladowania go, można powiedzieć, że wychowawca jest dla niego autorytetem.

1.4. Etyczny wymiar pracy wychowawcy

Wychowanie jest działaniem, które na pierwszym miejscu stawia szczęście i dobro drugiego człowieka. Podobnie praca nauczyciela-wychowawcy, ukierunkowana na

wszechstronny rozwój ucznia, zawsze powinna mieć na względzie jego dobro. Dlatego już sam jej cel nadaje jej wymiar głęboko etyczny.

Jak pisze Zdzisław Piwoński, etyka i moralność są nieodłącznym elementem refleksji na temat osobowości nauczyciela. Szkoła i rodzice powierzają nauczycielowi opiekę nad uczniami, oczekując od niego nie tylko pilnowania, ale przede wszystkim wychowywania. Nauczyciel-wychowawca musi sprostać tym oczekiwaniom i to właśnie przed swoimi zwierzchnikami oraz rodzicami uczniów odpowiada moralnie za rezultaty własnej pracy. *Nikt przecież nie będzie tolerował nieuczciwego lub przewrotnego w swym postępowaniu nauczyciela* – pisze Piwoński – *Każda sytuacja pedagogiczna wymaga wrażliwości moralnej. Nauczyciel, aby okazać się człowiekiem godnym szacunku, musi się kierować najwyższymi wartościami i taką powinnością moralną, która pozwoli mu uniknąć znalezienia się w haniebnej sytuacji*¹⁵.

Codzienny kontakt z uczniami bardzo często stawia wychowawcę w sytuacji arbitra mającego rozstrzygać problemy natury etycznej. Ponieważ nie zawsze wystarczą do tego celu normy ogólne takie jak sprawiedliwość czy rzetelność, Związek Nauczycielstwa Polskiego pracuje obecnie nad stworzeniem kodeksu etyki zawodowej nauczycieli. Jeśli dokument zostanie przyjęty, od stycznia 2011 rozpocznie się czteroletni okres jego implementacji¹⁶.

Naturalnie stworzenie oficjalnego dokumentu – zdaniem wielu konieczne¹⁷, zdaniem innych niepotrzebne¹⁸ – nie zwolni wychowawcy od konieczności indywidualnego dokonywania ocen i wyborów moralnych w jego codziennej pracy z dziećmi i młodzieżą. To przede wszystkim na wychowawcy spoczywa odpowiedzialność za wzorce przekazywane uczniom. Nawet ten, który by się do niej nie poczuwał, musi mieć świadomość, że swoją postawą i głoszonymi poglądami oddziałuje na uczniów. Choćby oddziaływanie to miało charakter nieintencjonalny, nauczyciel nie przestaje być przez uczniów obserwowany i przekazuje im pewne wzorce społecznych zachowań, które mogą oni przyswoić i powielać. Dlatego ważne jest, aby postawę wychowawcy cechowały:

1. Troska o ucznia, przejawiająca się m.in. w respektowaniu praw człowieka, praw dziecka i praw ucznia; nieustannym dbaniu o jego wszechstronny rozwój intelektualny,

¹⁵ Piwoński Z., *Czy nauczycielowi jest potrzebny kodeks etyczny?*, www.eid.edu.pl/archiwum/2007,57/luty,88/czy_nauczycielowi_jest_potrzebny_kodeks_etyczny,256.html [data dostępu: 14.10.2010].

¹⁶ Zob. informację *Etyka zawodowa nauczyciela*, www.znp.edu.pl/element/555/Etyka_zawodowa_nauczyciela [data dostępu: 14.10.2010].

¹⁷ Zob. m.in. Fruissart F., *Istota i funkcjonowanie kodeksu etycznego nauczyciela w procesie edukacyjnym*, www publikacje.edu.pl/publikacje.php?nr=7789 [data dostępu: 19.10.2010].

¹⁸ Zob. Piwoński Z., *Rzecz o kodeksie etycznym nauczyciela*, www.ceo.org.pl/binary/file.action?id=77608 [data dostępu: 19.10.2010].

emocjonalny, moralny, społeczny; indywidualnym podejściu do jego możliwości, problemów i potrzeb; zainteresowaniu przejawianymi przez niego uzdolnieniami i opiece oraz pomocy w ich rozwijaniu i wykorzystywaniu.

2. Poszanowanie dla systemu wartości wpojonego dziecku przez rodziców oraz prawa rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, o ile przekonania rodziców nie zagrażają zdrowiu lub życiu dziecka.

3. Poddawanie rewizji własnych poglądów, *jeśli uległy zmianie fakty, na których podstawie poglądy te się kształtowały oraz wyrażanie własnych poglądów, mimo iż grozić może ludzka niezyczliwość lub oszczerstwo*¹⁹.

4. Odwaga cywilna, otwarte przeciwstawianie się złu i niesprawiedliwości w zgodzie z tym, co się uważa za słuszne; troska o wychowanie uczniów odpowiedzialnych i potrafiących konsekwentnie ponosić skutki podejmowanych przez nich decyzji.

5. Przekazywanie uczniom wzorców postępowania zgodnych z powszechnie uznawanymi normami i wartościami, uczenie ich odróżniania dobra od zła.

6. Troska o dobre imię własne, podopiecznych oraz szkoły, kształcenie postaw bezinteresownej życzliwości i użyteczności społecznej, gotowości do współdziałania, niesienia pomocy innym, obrony słabszych nie w imię własnych korzyści, lecz w imię cudzego dobra.

7. Odpowiedzialność za życie i zdrowie wychowanków, przekazywanie im wiedzy oraz dobrego przykładu dotyczącego higienicznego i odpowiedzialnego trybu życia, promocja walki z uzależnieniami i złymi nawykami.

8. Odpowiedzialność za słowo, przestrzeganie zasad, które samemu się głosi, kultura wypowiedzi i poszanowanie dla pluralizmu poglądów.

9. Prawdomówność, dotrzymywanie obietnic, sprawiedliwość i obiektywizm w relacjach z każdym uczniem.

10. Odpowiedzialność za organizację i poziom własnej pracy, rzetelne przygotowywanie się do zajęć i systematyczna praca nad doskonaleniem swoich kwalifikacji i kompetencji, nie tylko w imię samorozwoju zawodowego, ale także dla dobra wychowanków, których pedagog uczy i wychowuje.

¹⁹ Ciczkowski W., *Wartości moralne nauczyciela*, www.eid.edu.pl/archiwum/1996,94/marzec,117/wartosci_moralne_nauczyciela,459.html [data dostępu: 14.10.2010].

Trzeba jednak zaznaczyć, że istnieje zasadnicza różnica między definicją etycznej postawy nauczyciela-wychowawcy a kodeksem etyki zawodowej. Kodeks etyczny jest *zbiorem zasad służących nauczycielowi pomocą w rozstrzygnięciu problemów etycznych jego zawodu, opartym na przekonaniu, że działania nauczyciela wobec jego odbiorców, uczniów i ich rodziców lub opiekunów, podejmowane w ramach jego czynności zawodowych, mają szczególny wymiar etyczny wynikający z roli społecznej nauczyciela*²⁰. Kodeks etyczny nie stanowi zatem jedynie o konieczności zachowania przez nauczyciela i wychowawcę określonej postawy etycznej, ale wskazuje na konkretne sytuacje zawodowe i określa, jaki sposób postępowania jest w danej sytuacji właściwy²¹.

Przykładem takiego kodeksu jest *E-kodeks etyczny nauczyciela* przygotowany przez Marka Grondasa na potrzeby projektu *E-platforma @ntykorupcyjna – Młodzi przeciw korupcji* realizowanego przez Centrum Edukacji Obywatelskiej oraz Wyższą Szkołę Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica w Białymstoku²². Kodeks ten jest *nie tylko zbiorem zasad pomocnych w rozstrzygnięciu problemów etycznych, kompleksowo obejmującym aspekty życia zawodowego wspomnianej grupy społecznej. Stanowi odpowiedź na liczne wątpliwości i dylematy moralne, z którymi nauczyciel styka się codziennie i zmuszony jest je rozstrzygać*²³. Jego tekst został zamieszczony na końcu poradnika w aneksie (patrz załącznik nr 1).

²⁰ Grondas M., *Kodeks etyczny nauczyciela*, http://www.wsap.edu.pl/pub/Biblioteka_@ntykorupcyjna/KODEKS%20ETYCZNY%20NAUCZYCIELA.pdf [data dostępu: 19.10.2010].

²¹ Szerzej o etyce zawodu nauczyciela czytaj: Homplewicz J., *Etyka pedagogiczna*, Rzeszów 1996; Sawczuk W. (red.), *Po co etyka pedagogom*, Toruń 2007; Szempruch J., *Etyczny wymiar zawodu nauczyciela* [w:] *Edukacja wobec wyzwań i zadań współczesności i przyszłości. Teoria i praktyka pedagogiczna*, Szempruch J. (red.), Rzeszów 2006.

²² Grondas M., op. cit. Zob. też: http://www.ceo.org.pl/portal/doc_glowny?docId=47205 [data dostępu: 19.10.2010]. Projekt był realizowany w latach 2007–2008 i finansowany przez Fundację Fundusz Współpracy w ramach Programu Środki Przejściowe 2005 *Granty dla organizacji pozarządowych w celu intensyfikacji społecznych inicjatyw antykorupcyjnych*. Więcej informacji na temat projektu: <http://wsap.edu.pl/wsap/w/opis-10,zakladka/> [data dostępu: 14.10.2010].

²³ Zob. <http://www.ceo.org.pl> (zakładka e-kodeksy etyczne).

2. Równouprawnienie na rynku pracy

W Polsce równość praw kobiet i mężczyzn gwarantuje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej i Kodeks pracy, a także dokumenty międzynarodowe, do których należą: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Konwencja o eliminacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, Europejska Konwencja Praw Człowieka, Europejska Karta Socjalna oraz konwencje Międzynarodowej Organizacji Pracy: nr 100 i nr 111. Równouprawnienie obejmuje wszystkie sfery życia: rodzinną, polityczną, społeczną i gospodarczą, w tym również sferę zawodową, co oznacza, że kobiety i mężczyźni mają takie samo prawo do zatrudnienia, wyboru pracy i równego wynagrodzenia. Mimo to w praktyce wciąż dochodzi do różnych form dyskryminacji²⁴.

2.1. O braku wyższości wychowawczyni nad wychowawcą

Sfeminizowanie zawodu nauczycielskiego jest wynikiem oddziaływania różnych czynników. Wynika przede wszystkim ze stereotypowego przekonania, że *opieka, wychowanie i nauczanie to domena kobiet, typowo kobiece zajęcie*²⁵. Biorąc zaś pod uwagę fakt, że mężczyźni rzadko decydują się na pracę w szkole, należałoby stwierdzić, iż w pewnej mierze sami niejako cedują wykonywanie zawodu pedagoga na kobiety. Jako przyczyny tego zjawiska wymienia się mały prestiż zawodowy, niskie płace i – paradoksalnie – feminizację środowiska nauczycielskiego, która aż u 93% mężczyzn wzbudza lęk przed zniewieścieniem²⁶.

Nie istnieją jednak żadne obiektywne przyczyny, które przemawiałyby za tym, że kobiety są bardziej predestynowane do roli wychowawcy niż mężczyźni. Przeciwnie. Uczniowie sami podkreślają, że pewne sprawy o wiele łatwiej omawiać i rozwiązywać z wychowawcą niż z wychowawczynią. Jak zauważa Małgorzata Bednarska, chłopcy w wieku gimnazjalnym w większym stopniu niż dziewczęta wykazują potrzebę solidaryzowania się z mężczyznami. *Z kolei dla dziewcząt nauczyciel-mężczyzna to często*

²⁴ Zob. *Kobiety i mężczyźni na rynku pracy: równouprawnienie czy dyskryminacja?*, <http://temida.free.ngo.pl/rownoupr.htm> [data dostępu: 14.10.2010].

²⁵ Bednarska M., *Feminizacja zawodu*, http://www.eid.edu.pl/archiwum/2009,261/luty,274/temat,281/feminizacja_zawodu,2148.html [data dostępu: 14.10.2010].

²⁶ Bednarska M., op. cit.

*obiekt westchnień, szansa na odczucie swojej kobiecości*²⁷. W nauczycielu uczniowie cenią opanowanie, spokój, rzeczowość, zdolności organizacyjne czy pomysłowość, ale dostrzegają również niekonsekwencję i mniejsze zainteresowanie sprawami uczniów. Dlatego, choć reprimendy nauczycielek często nie robią na uczniach wrażenia, w trudnych sytuacjach losowych, rodzinnych czy koleżeńskich jest im jednak łatwiej zwrócić się do nauczycielki niż do nauczyciela. Nie oznacza to jednak, aby któraś z płci była bardziej predestynowana do pełnienia roli wychowawczej.

W polskiej mentalności pokutują różne stereotypy związane z postrzeganiem roli wychowawcy jako bardziej odpowiedniej dla kobiet. Jak wskazują badania Jacka Kurzępy, rodzice nie zawsze są zadowoleni z męskiego wychowawstwa klasy. *Jeżeli już mają kontakt z nauczycielem-mężczyzną, poruszają głównie sprawy sukcesów czy porażek szkolnych swoich dzieci. Z reguły nie analizują z nauczycielami-mężczyznami wychowawczych aspektów. Jeżeli chodzi o organizację roku szkolnego, kłopoty dziecka spowodowane dysfunkcją, pomoc socjalno-bytową, własne kłopoty wychowawcze z dzieckiem, to sprawy te chętniej powierzane są nauczycielkom niż nauczycielom. Mężczyźni nie są kojarzeni z opieką, wsparciem psychicznym czy umiejętnością słuchania*²⁸.

Trudno jednak odmówić racji przekonaniu, że obecność męskich wzorców i męskiego autorytetu jest równie potrzebna w procesie wychowawczym jak obecność wzorców kobiecych. Najważniejsze, aby zarówno wychowawca, jak i wychowawczyni byli sobą, nie starając się na siłę nadrobić braku pewnych cech czy umiejętności wynikających z różnicy płci. Autentyczność wpływa bowiem na wiarygodność wychowawcy w oczach uczniów, to zaś ułatwia budowanie wzajemnego zaufania.

2.2. Za młody na wychowawcę?

Kwestię wieku wychowawcy również postrzega się przez pryzmat stereotypu. W powszechnym przekonaniu lepszym i bardziej godnym zaufania wychowawcą jest osoba starsza, mająca co najmniej kilkuletnie doświadczenie w pracy z dziećmi i młodzieżą. Takie opinie dotyczą zwłaszcza wychowawców kolonijnych²⁹. O ile jednak wychowawca kolonijny to przede wszystkim opiekun i organizator czasu wolnego, o tyle wychowawca szkolny ma do

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Zob. m.in. Pustułka A., Piotrowiak K., *Za młodzi na wychowawców kolonijnych*, <http://katowice.naszemiasto.pl/archiwum/2016634,za-mlodzi-na-kolonijnych-wychowawcow,id,t.html> [data dostępu: 15.10.2010].

spełnienia dużo bardziej złożoną rolę. Jeśli nie powierzy się młodemu, początkującemu nauczycielowi wychowawstwa, nie będzie on mógł zdobyć potrzebnego mu doświadczenia. Jest zatem szczególnie istotne, by wiek nie był powodem dyskryminacji młodych nauczycieli. To bowiem indywidualne cechy charakteru, nie wiek, predysponują daną osobę do wykonywania zawodu. Wymigujący się od zobowiązań lekkoduch nawet w wieku 40 lat nie będzie dobrym materiałem na wychowawcę, podczas gdy 25-letni, troskliwy i odpowiedzialny człowiek może z powodzeniem pełnić tę funkcję.

Naturalnie stażysta lub młody nauczyciel kontraktowy, który po raz pierwszy otrzymuje wychowawstwo w klasie, nie do końca wie, jak sobie z tym obowiązkiem poradzić. Dobrym rozwiązaniem, praktykowanym w niektórych szkołach, jest przydzielenie takiemu nowicjuszowi opiekuna, czyli starszego stażem kolegi lub koleżanki, który/a będzie pełnić funkcję doradcy, pomoże przygotować plan pracy, udzieli wskazówek, jak zintegrować uczniów, jak prowadzić lekcje wychowawcze czy spotkania z rodzicami. Taką współpracę można również zrealizować, umożliwiając początkującemu nauczycielowi pracę w charakterze drugiego wychowawcy, tj. uczestniczenie na zasadzie hospitacji we wszystkich działaniach wychowawczych klasy, która ma już przydzielonego wychowawcę³⁰.

Zdarza się, że nauczyciele zaraz po studiach mają głowy pełne pomysłów i teorii wychowawczych, które chcieliby realizować w pracy zawodowej. Nie wszystkie uda im się z równym powodzeniem zastosować w praktyce, dlatego warto, żeby nauczyciel, który dopiero rozpoczyna pracę, nie polegał jedynie na swoich pomysłach, ale korzystał również z pomocy i wskazówek, jakich gotowi są udzielić mu bardziej doświadczeni koledzy, dyrekcja szkoły, pedagog lub psycholog szkolny. Ważne też, aby takie wsparcie rzeczywiście mógł otrzymać.

2.3. Wychowanie kontra wyznanie

Zgodnie z obowiązującymi w Polsce przepisami, na rynku pracy niedopuszczalna jest jakakolwiek forma dyskryminacji pracownika. Dotyczy to również kwestii wyznawanej przez niego religii. Naturalnie przepisy te obejmują także wykonywanie zawodu nauczyciela (i tym samym wychowawcy). Należy jednak pamiętać, że w myśl postanowienia Rady Unii Europejskiej wyrażonego w art. 4. p. 2 Dyrektywy Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 roku ustanawiającej ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie

³⁰ Zob. *Książeczka pomysłów dobrej praktyki*, www.ceo.org.pl/binary/file.action?id=78190 [data dostępu: 15.10.2010].

zatrudnienia i pracy w przypadku działalności zawodowej kościołów albo innych organizacji publicznych bądź prywatnych, których etyka opiera się na religii lub przekonaniach, odmienne traktowanie ze względu na religię lub przekonania osoby nie stanowi dyskryminacji w przypadku, gdy ze względu na charakter tego rodzaju działalności lub kontekst, w którym jest prowadzona, religia lub przekonania stanowią podstawowy, zgodny z prawem i uzasadniony wymóg zawodowy, uwzględniający etykę organizacji³¹.

W praktyce oznacza to, że szkoły wyznaniowe mają prawo odmówić zatrudnienia osobie innego wyznania lub osobie areligijnej. W szkole państwowej taka sytuacja jest z prawnego punktu widzenia niedopuszczalna. Jednak mimo że na płaszczyźnie prawno-administracyjnej kwestia dyskryminacji ze względu na wyznanie jest regulowana przepisami, zdarza się, że przeciw zatrudnieniu nauczyciela-innowiercy mogą zaprotestować rodzice uczniów. Prowadzi to do konfliktu, który dla dyrektora szkoły, mającego obowiązek zarówno przestrzegać przepisów, jak też liczyć się ze zdaniem rodziców, jest szczególnie trudny do rozwiązania. Nierzadko w takim przypadku nauczyciel sam rezygnuje z ubiegania się o wakat, nie chcąc podejmować pracy w atmosferze demonstrowanej wobec niego niechęci³². Trzeba jednak zaznaczyć, że rozwiązanie to zarówno z pedagogicznego, jak i po prostu ludzkiego punktu widzenia jest wysoce niewychowawcze dla dzieci i młodzieży uczących się w danej placówce.

2.4. Wychowawca a orientacja seksualna

Zgodnie z polskim prawem, *jakakolwiek dyskryminacja w zatrudnieniu, bezpośrednia lub pośrednia – w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną [...] jest niedopuszczalna*³³. W praktyce kwestia związana z orientacją seksualną nauczyciela-wychowawcy jest bardziej złożona. Z jednej strony ujawnienie preferencji seksualnych może wywołać negatywną reakcję środowiska nauczycielskiego oraz rodziców i doprowadzić do bojkotu towarzyskiego uniemożliwiającego

³¹ Niniejsza dyrektywa daje kościołom i innym organizacjom publicznym lub prywatnym, *których etyka opiera się na religii lub przekonaniach, działających zgodnie z krajowymi przepisami konstytucyjnymi i ustawodawczymi*, [prawo] do wymaganie od osób pracujących dla nich działania w dobrej wierze i lojalności wobec etyki organizacji, zob. Dyrektywa Rady 2000/78/WE, <http://www.praca.info/kodeks-pracy.mspx?d=dyrektywa-ue/2000-78-WE&ak=kodeks> [data dostępu: 15.10.2010].

³² Zob. np. *Rodzice odmawiają. Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Edukacji Narodowej – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 7010 w sprawie dyskryminacji nauczycieli ze względu na wyznawaną religię*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ3.nsf/main/4CB225DE> [data dostępu: 15.10.2010].

³³ E.S., *Zakaz dyskryminacji w zatrudnieniu*, http://www.monitorprawpracy.pl/index.php?mod=m_aktualnosci&cid=37&id=99 [data dostępu: 15.10.2010].

dalszą pracę. Z drugiej strony, celowe zatajenie przed kolegami swojej orientacji bywa przyczyną poważnego dyskomfortu psychicznego, który na dłuższą metę uniemożliwia normalne funkcjonowanie w pracy.

W relacji z uczniami kwestia ta nie powinna mieć żadnego znaczenia. Niezależnie od tego, czy wychowawca jest osobą homo-, czy heteroseksualną, jego życie osobiste nie powinno stać się przedmiotem zainteresowania podopiecznych. Jeśli wychowawca zachowuje dyskretną postawę i potrafi uszanować granice prywatności własne oraz innych, może tym samym dać odpowiedni przykład swoim uczniom i nie wzbudzać niepotrzebnego zainteresowania swoim życiem prywatnym.

3. Praktyczny wymiar pracy wychowawcy

Na nauczyciela, który otrzymał wychowawstwo w klasie, spoczywają dodatkowe obowiązki związane z wykonywaniem czynności opiekuńczo-wychowawczych. Należy zaznaczyć, że wiąże się to z dodatkowym wynagrodzeniem w postaci dodatku funkcyjnego do pensji zasadniczej³⁴. W każdej placówce oświatowej obowiązuje wewnętrzny dokument określający zakres odpowiedzialności oraz kompetencje nauczyciela-wychowawcy. Taki dokument powinien powstać w oparciu o aktualne rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej oraz inne akty prawne określające przepisy prawa oświatowego. Powinien również uwzględniać wewnętrzne przepisy, zawarte w takich dokumentach jak statut szkoły, szkolny program wychowawczy, wewnętrzny system oceniania (WSO) czy szkolny program profilaktyki.

Informacje przedstawione w tym rozdziale stanowią syntezę założeń i zakresu obowiązków najczęściej wymienianych w szkolnych kodeksach wychowawcy klasy³⁵. Zostały one podzielone na sześć zasadniczych obszarów i ujęte w formę tabeli. W kolejnych podrozdziałach do każdego z tych obszarów został opracowany krótki komentarz. Oczywiście ogół zadań i koniecznych kompetencji nauczyciela-wychowawcy daleko wybiega poza katalog zaprezentowany poniżej. Niniejszy poradnik koncentruje się (z powodu graniczeń objętościowych i treściowych) na tych aspektach pracy wychowawcy, które mogą okazać się najistotniejsze dla studentów odbywających pedagogiczne praktyki zawodowe i dla młodych nauczycieli stawiających swoje pierwsze kroki w tej profesji.

³⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2005 roku w sprawie wysokości minimalnych stawek wynagrodzenia zasadniczego nauczycieli, ogólnych warunków przyznawania dodatków do wynagrodzenia zasadniczego oraz wynagradzania za pracę w dniu wolnym od pracy (DzU nr 22, poz. 181, § 5).

³⁵ Tabela została opracowana na podstawie następujących materiałów: Wrześniowska M., *Powinności wychowawcze nauczycieli*, g2.edunet.tarnow.pl/res/G_02/obow_wych_klasy.doc [data dostępu: 15.10.2010]; *Kodeks wychowawcy klasy*, www.zsp-nr1.com/kodwych.doc [data dostępu: 15.10.2010]; *Obowiązki wychowawcy klasy*, www.tuwim.xon.pl/pdf/owk.pdf [data dostępu: 15.10.2010]; *Zakres obowiązków wychowawcy klasy*, nowy.rasz.edu.pl/.../32805-1284109938-obowiazki%20wychowawcy.pdf [data dostępu: 15.10.2010]; *Zakresy czynności i obowiązków nauczycieli*, <http://www.sp3.lubsko.pl/zakresnaucz.htm#ZAKRES%20CZYNNO%20WYCHOWAWCY> [data dostępu: 18.10.2010].

Tabela 1. Zakres odpowiedzialności i kompetencje wychowawcy

	ZAKRES ODPOWIEDZIALNOŚCI	KOMPETENCJE
PRACA Z KLASĄ	Planowanie pracy wychowawczej	<ul style="list-style-type: none"> ○ Ogólna wiedza na temat zainteresowań, problemów i potrzeb uczniów (stale pogłębiana znajomość środowiska współczesnej młodzieży); ○ Znajomość różnych metod i technik uzyskiwania informacji wychowawczych w pracy z dziećmi i młodzieżą; ○ Znajomość wewnątrzszkolnych aktów prawnych (statutu szkoły, programu wychowawczego, WSO, szkolnego programu profilaktyki etc.); ○ Znajomość prawa oświatowego; ○ Umiejętność integrowania celów wychowawczych i edukacyjnych w planowanych przedsięwzięciach z udziałem swoich uczniów.
	Realizacja zadań wychowawczych	<ul style="list-style-type: none"> ○ Umiejętność realizacji zaplanowanych celów wychowawczych za pomocą metod pracy adekwatnych do tematyki zajęć i grupy odbiorców; ○ Znajomość technik motywacji i pobudzania aktywności poznawczej i twórczej uczniów; ○ Biegłość w posługiwaniu się pomocami narzędziami edukacyjnymi, także tymi o charakterze elektronicznym i multimedialnym – adekwatne zastosowanie ich procesie nauczania i wychowania; ○ Wiedza na temat skutecznej komunikacji pedagogicznej i biegłość w stosowaniu jej zasad w codziennej pracy wychowawczej; ○ Umiejętność wdrażania uczniów do samodoskonalenia; ○ Innowacyjność i odwaga w podejmowaniu zadań wychowawczych w niestandardowy i kreatywny sposób; ○ Umiejętność ewaluacji wyników działań pedagogicznych.
	Diagnozowanie potrzeb	<ul style="list-style-type: none"> ○ Wiedza na temat narzędzi i metod służących diagnozie pedagogicznej; ○ Umiejętność planowania indywidualnej pracy z uczniem, zgodnie z jego zdiagnozowanymi specjalnymi potrzebami i osobistymi możliwościami; ○ Wiedza na temat sytuacji rodzinnej, zdrowotnej i materialnej ucznia oraz na temat jego postępów w nauce; ○ Umiejętność budowania relacji z rodzicami w celu uzyskania możliwie

		kompletnych informacji wychowawczych.
	Prowadzenie profilaktyki	<ul style="list-style-type: none"> ○ Wiedza na temat możliwych zagrożeń bezpieczeństwa młodzieży (przepisy przeciwpożarowe i bhp, profilaktyka uzależnień, higiena osobista i higiena pracy); ○ Wiedza na temat absencji uczniów i jej potencjalnych powodów; ○ Wiedza na temat postępów w nauce oraz zachowania uczniów (konsultacje z innymi nauczycielami) oraz ewentualnych przejawianych przez nich trudności i problemów; ○ Umiejętność prowadzenia efektywnych działań związanych z promocją zdrowia i przeciwdziałaniem uzależnieniom, także związanym z nieodpowiedzialnym użytkowaniem Internetu.
	Udzielanie pomocy	<ul style="list-style-type: none"> ○ Wiedza o drogach postępowania w przypadku wystąpienia poszczególnych problemów wychowawczych i prowadzenia działań kompensacyjnych w przypadku zdiagnozowanych u ucznia zaburzeń emocjonalnych i intelektualnych; ○ Kierowanie do rodziców informacji o konieczności wysłania ucznia do specjalisty: psychologa, pedagoga szkolnego, indywidualnego terapeuty; ○ Wiedza o proponowanych przez szkołę zajęciach dodatkowych dla uczniów uzdolnionych; ○ Znajomość zasad udzielania pierwszej pomocy.
PRACA Z RODZICAMI	Kontakt osobisty	<ul style="list-style-type: none"> ○ Prowadzenie spotkań organizacyjnych na początku roku (klasy pierwsze, klasy maturalne); ○ Prowadzenie spotkań semestralnych z rodzicami (organizowane co najmniej raz w semestrze); ○ Prowadzenie zebrań informujących o planowanych rocznych ocenach ucznia; ○ Prowadzenie spotkań indywidualnych w ramach dyżurów i konsultacji.
	Kontakt telefoniczny	<ul style="list-style-type: none"> ○ Informowanie o wypadku, rażącym naruszeniu obowiązków lub przedłużającej się absencji ucznia.
	Kontakt korespondencyjny	<ul style="list-style-type: none"> ○ Po nieudanych próbach kontaktu telefonicznego; w sytuacjach określonych przez szkolny regulamin (np. w wypadku pisemnej nagany udzielonej przez dyrektora).

WSPÓLPRACA Z PORADNIĄ PSYCHOLOGICZNO --PEDAGOGICZNĄ	Zapoznanie z ofertą pomocy	<ul style="list-style-type: none"> ○ Wiedza o sposobie funkcjonowania i zakresie kompetencji najbliższej poradni oraz innych ośrodków opiekuńczych (SKOW, PPP, Ośrodek Pomocy Społecznej, ZOZ itp.).
	Konsultacje z psychologiem i pedagogiem szkolnym oraz poradnią	<ul style="list-style-type: none"> ○ Znajomość określonych przez dyrektora szkoły zasad prowadzenia konsultacji z poradnią w sytuacjach problemowych; ○ Organizacja spotkań uczniów z pracownikami poradni psychologiczno-pedagogicznej.
PROWADZENIE DOKUMENTACJI	Prowadzenie na bieżąco dokumentacji klasowej i szkolnej	<ul style="list-style-type: none"> ○ Znajomość prawa oświatowego i znajomość wewnętrznych aktów prawnych dotyczących prowadzenia dokumentacji; ○ Informowanie innych nauczycieli o konieczności uzupełnienia dziennika klasowego; ○ Umiejętność posługiwania się elektronicznymi systemami kontroli frekwencji (e-dzienniki); ○ Zdolność konstruowania dokumentów szkolnych: planu wynikowego, planu wychowawczego, dziennika obserwacji; ○ Znajomość zasad gromadzenia dokumentacji dotyczącej awansu nauczycielskiego.
PRACA NA RZECZ PODNOSZENIA POZIOMU KSZTAŁCENIA W SZKOLE	Autoewaluacja	<ul style="list-style-type: none"> ○ Świadomość mocnych i słabych punktów własnej pracy wychowawczej i ustawiczne samodoskonalenie; ○ Monitorowanie efektów własnej pracy wychowawczej w celu dostosowywania metod, technik, środków do potrzeb i oczekiwań uczniów; ○ Ustawiczne prowadzenie działań doskonalących w obszarach deficytów kompetencyjnych.
	Współpraca z gronem pedagogicznym	<ul style="list-style-type: none"> ○ Motywowanie innych nauczycieli do wspólnego opracowywania nowoczesnych metod kształcenia i rozwiązywania problemów; ○ Aktywny udział w pracach zespołu przedmiotowego; ○ Aktywny udział w szkoleniach szkolnych i pozaszkolnych kadry pedagogicznej.
	Troska o dobro materialne szkoły	<ul style="list-style-type: none"> ○ Motywowanie uczniów do dbałości o wyposażenie, pomoce dydaktyczne, wygląd sali lekcyjnej itp.

3.1. Praca z klasą

Wychowawca ma obowiązek przygotować i przedstawić dyrektorowi szkoły program wychowawczy, jaki zamierza realizować w powierzonych mu klasie. Na podstawie tego programu powinien opracować również plan pracy wychowawczej na najbliższy rok szkolny, w którym uwzględni tematykę zajęć w ramach tzw. godzin wychowawczych oraz propozycje wycieczek i wyjść pozaszkolnych. Jednocześnie jest zobligowany do bliższego poznania swoich uczniów oraz ich środowiska rodzinnego w celu diagnozowania ewentualnych problemów. Musi zatem nie tylko realizować konkretne zadania, ale także posiadać odpowiednią wiedzę, która umożliwi mu ich właściwe wykonywanie. Obowiązki wychowawcy wobec klasy to z jednej strony konkretne zadania praktyczne, z drugiej – określona wiedza i kompetencje.

CO ROBI WYCHOWAWCA:

- Realizuje program wychowawczy;
- Prowadzi godziny wychowawcze;
- Wyznacza osoby funkcyjne;
- Wyznacza dyżury porządkowe;
- Współpracuje z samorządem klasowym;
- Współpracuje z rodzicami uczniów i systematycznie informuje ich o przebiegu życia szkolnego i indywidualnych postępach ich dzieci;
- Wyznacza stałe godziny spotkań indywidualnych i konsultacji;
- Zachęca uczniów do dbałości o wystrój klasopracowni;
- Pomaga w integracji zespołu klasowego;
- Prowadzi obserwację zachowań uczniów w celu diagnozowania ich problemów, ale też potencjalnych uzdolnień i talentów;
- Poszerza zainteresowania uczniów;
- Zabiega o współpracę z nauczycielami, rodzicami i uczniami w celu realizacji programu wychowawczego;
- Organizuje indywidualną opiekę nad uczniami mającymi trudności w nauce oraz uczniami niesubordynowanymi;
- Obowiązkowo bierze udział w uroczystościach szkolnych;
- Organizuje wycieczki klasowe i wyjścia do kina, teatru, do muzeum, na koncert etc.;

- Rozwiązuje ewentualne konflikty w klasie, kształci umiejętności poprawnej komunikacji u swoich uczniów oraz te przydatne w rozwiązywaniu konfliktów;
- Informuje klasę o kryteriach oceny z zachowania i sam dokonuje oceny;
- Wnioskuje o rozwiązanie problemów zdrowotnych, psychospołecznych i materialnych swoich wychowanków do dyrekcji lub specjalistycznych komórek szkoły.

CO WIE WYCHOWAWCA:

- Zna sytuację zdrowotną, materialną i rodzinną ucznia;
- Orientuje się w relacjach koleżeńskich i towarzyskich w klasie, aby móc reagować w sytuacjach pojawiających się konfliktów pomiędzy swoimi podopiecznymi;
- Kontroluje postępy uczniów w nauce (uzyskuje informację od innych nauczycieli), śledzi zmiany w wynikach uczniów i diagnozuje ich przyczyny;
- Śledzi ofertę edukacyjną i rekreacyjną instytucji wspierających placówki oświatowe w poszukiwaniu propozycji mogących wzbogacić program wychowawczy realizowany w jego klasie;
- Kontroluje frekwencję ucznia w szkole, bada przyczyny ewentualnej absencji³⁶.

Istnieją różne rodzaje opracowań pomocniczych mogących, zwłaszcza początkującemu nauczycielowi, ułatwić stworzenie i realizację programu wychowawczego klasy. Należą do nich m.in. gotowe scenariusze lekcji wychowawczych³⁷. Są to publikacje książkowe lub internetowe przygotowane przez nauczycieli w oparciu o ich własne doświadczenie w pracy z uczniami w różnych typach szkół. Może to być doskonała pomoc dla praktykantów bądź nauczycieli dopiero rozpoczynających pracę w szkole. Natomiast nauczycielom posiadającym już pewne doświadczenia zawodowe i dążącym do ustawicznego rozwoju swoich kompetencji wychowawczych i polepszania jakości procesu wychowania

³⁶ Wrześniowska M., *Powinności wychowawcze nauczycieli*, g2.edunet.tarnow.pl/res/G_02/obow_wych_klasy.doc [data dostępu: 15.10.2010]; *Kodeks wychowawcy klasy*, www.zsp-nr1.com/kodwych.doc [data dostępu: 15.10.2010]; *Obowiązki wychowawcy klasy*, www.tuwim.xon.pl/pdf/owk.pdf [data dostępu: 15.10.2010]; *Zakres obowiązków wychowawcy klasy*, nowy.rasz.edu.pl/.../32805-1284109938-obowiazki%20wychowawcy.pdf [data dostępu: 15.10.2010]; *Zakresy czynności i obowiązków nauczycieli*, <http://www.sp3.lubsko.pl/zakresnaucz.htm#ZAKRES%20CZYNNO%20C5%9ACI%20WYCHOWAWCY> [data dostępu: 18.10.2010].

³⁷ Zob. np.: Dudziak U., *Wychowanie w klasie szkolnej. Scenariusze godzin wychowawczych dla szkół ponadpodstawowych*, Warszawa, 2002; Hamer H., *Bliżej siebie. 10 ważnych tematów – scenariusze 20 lekcji ułatwiających poznanie siebie i rozwój*, Warszawa, 2001; Gruszka M., Janiak I., Prarat J., *Scenariusze godzin wychowawczych dla gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych*, wyd.2., Gdańsk 2003; Bąk J., Wiewióra-Pyka E., *Między nami: scenariusze lekcji wychowawczych: szkoła podstawowa*, Kraków 2004.

tworzenie autorskich programów wychowawczych umożliwia nie tylko praktyczne wdrażanie własnych koncepcji i strategii wychowawczych, ale także pozwala dostosować tematykę i cele pracy wychowawczej do specyfiki klasy, z jaką w danym roku pracują. Tworzenie autorskich programów wychowawczych i programów nauczania jest obecnie rekomendowane zarówno ogólnie, przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, jak i przez przedstawicieli pedagogicznego środowiska naukowego, gdyż jak pisze jedna z badaczek zagadnienia: *Możliwość zaprojektowania programu o statusie wewnątrzszkolnym lub powszechnego użytku stawia nauczyciela w sytuacji dokonywania nowych wyborów, ustalania nowych zasad organizacyjnych, budowania kontekstu aksjologicznego, podejmowania autonomicznych decyzji*³⁸.

Tematyka zakresu zadań i odpowiedzialności nauczyciela-wychowawcy w pracy z klasą we współczesnej szkole jest obszerna i niemożliwa do zreferowania w granicach objętościowych niniejszego poradnika. Studenci powinni samodzielnie zgłębiać tę problematykę poprzez studia literaturowe oraz uważne śledzenie zmian prawnych w ustawodawstwie oświatowym³⁹.

3.2. Praca z rodzicami

Podstawowym obowiązkiem wychowawcy jest poznanie rodziców lub prawnych opiekunów swoich uczniów. Dlatego każdy wychowawca, któremu powierzono nową klasę, powinien na początku roku szkolnego zorganizować spotkanie zapoznawczo-informacyjne z rodzicami, a następnie w ciągu roku spotkać się z nimi przynajmniej raz w semestrze oraz na około dwa tygodnie przed rocznym klasyfikującym posiedzeniem Rady Pedagogicznej. Ponadto powinien umożliwić rodzicom prowadzenie rozmów indywidualnie, wyznaczając w tym celu terminy tzw. dyżurów (konsultacji).

Szczególnie ważne jest, aby wychowawca miał możliwość kontaktu telefonicznego lub korespondencyjnego z rodzicami na wypadek, gdyby kontakt osobisty był utrudniony lub gdyby należało niezwłocznie o czymś rodzica powiadomić. Do komunikowania się z rodzicami służy także dzienniczek ucznia (coraz częściej w formie elektronicznej) oraz różnego rodzaju powiadomienia przekazywane uczniom podczas lekcji wychowawczych.

³⁸ Chałas K., op. cit.

³⁹ Na początek warto polecić artykuły w zwięzły i fachowy sposób prezentujące zakres zadań nauczyciela-wychowawcy w jego codziennej praktyce zawodowej: Gordon T., *Wychowanie bez porażek w szkole*, Warszawa 1995; Nowak-Dziemianowicz M., *Oblicza nauczyciela, oblicza szkoły*, Toruń 2001; Żeber-Dzikowska I., Buchcic E., Nowak L., *Funkcje zawodowe nauczyciela w obecnej rzeczywistości szkolnej* [w:] Sałata E. (red.), *Pedagogiczno-psychologiczne kształcenie nauczycieli*, Radom-Warszawa 2005.

W dobie dynamicznej informatyzacji społeczeństwa dobra praktyką jest także poproszenie rodziców, już w trakcie pierwszego zebrania informacyjnego, o podanie swoich adresów mailowych, jeśli korzystają oni regularnie z poczty elektronicznej. Jest to bowiem szybki i bardzo wygodny sposób bezpośredniego komunikowania się nauczyciela z opiekunami dziecka. W ten sposób także rodzice, którzy preferują tę formę kontaktu, będą mogli łatwo uzyskać od nauczyciela interesujące ich informacje czy zadać pytanie na temat bieżących postępów ich dziecka.

Wychowawca powinien dopilnować, by rodzice mogli zapoznać się z regulaminem szkoły i ewentualnie innymi ważnymi dokumentami określającymi zasady szkolnego współżycia, oraz przedstawić im własny plan wychowawczy, plan projektowanych wycieczek klasowych itp. Jego obowiązkiem jest informowanie zarówno o sprawach organizacyjnych, jak też o sukcesach i trudnościach w zakresie kształcenia i wychowania. Wychowawca powinien także poznać oczekiwania i opinie rodziców oraz, o ile to możliwe, nawiązać z nimi dobry kontakt, który ułatwi wzajemną komunikację w ciągu roku szkolnego.

Należy dodać, że w szkołach działają tzw. rady rodziców (komitety rodzicielskie), tj. organizacje wewnątrzszkolne reprezentujące całą społeczność rodziców wobec dyrektora szkoły i rady pedagogicznej. Szkolny komitet rodziców składa się z trzyosobowych klasowych komitetów, czyli trójek klasowych. Wychowawca odpowiada za zorganizowanie wyborów członków komitetu rodzicielskiego w swojej klasie. On sam również, z uwagi na sprawowaną funkcję, wchodzi w skład takiego komitetu.

Nauczyciel musi pamiętać, że to właśnie rodzice są podstawowym ogniwem procesu wychowania i to od nich w głównej mierze zależy system wartości, katalog norm i zachowań, model postępowania w relacjach międzyludzkich, jaki wpojony zostanie dziecku. W niniejszym opracowaniu wspomniano już, że rodzina i opiekunowie nie zawsze wywiązują się w stopniu zadowalającym ze swoich funkcji opiekuńczych i wychowawczych. Wtedy zadanie rekompensowania i niwelowania negatywnych oddziaływań wychowawczych najbliższego otoczenia należy do szkolnych pedagogów i wychowawców. Diagnoza takiej sytuacji i zaplanowanie odpowiednich działań może być zadaniem wyjątkowo trudnym dla początkującego nauczyciela. Powinien on koniecznie skonsultować się w takiej sytuacji ze specjalistami z poradni psychologiczno-pedagogicznej. Warto także, aby adepci zawodu nauczycielskiego już na etapie studiów budowali swoją wiedzę na temat sposobów pracy

z uczniem pochodzącym z rodziny dysfunkcyjnej lub borykającym się z problemem przemocy w rodzinie⁴⁰.

3.3. Współpraca z poradnią psychologiczno-pedagogiczną

W sytuacji, kiedy wychowawca napotyka trudności w pracy z uczniami, może skonsultować je z psychologiem lub pedagogiem szkolnym oraz z dyrektorem szkoły. Powinien także poinformować o problemach rodziców ucznia lub jego opiekunów. Każda szkoła ustala określoną procedurę postępowania w takiej sytuacji. Zazwyczaj jeśli wychowawca uważa, że uczeń wymaga opieki poradni psychologiczno-pedagogicznej, przedstawia taką propozycję rodzicom, ci zaś, o ile uznają sugestię wychowawcy za uzasadnioną, występują do dyrektora szkoły z prośbą o wydanie opinii kierującej ucznia do poradni. Wówczas zwykle wychowawca (oraz inni nauczyciele, np. polonista) zostają oficjalnie poproszeni przez dyrektora lub pedagoga szkolnego o napisanie takiej opinii.

Wychowawca może skorzystać z pomocy poradni także w inny sposób, np. zapraszając któregoś z jej pracowników na pogadankę wychowawczą do swojej klasy, może też samemu udać się po poradę lub wsparcie. Trzeba podkreślić, że korzystanie z takiego wsparcia nie powinno być postrzegane jako brak zdolności czy kompetencji wychowawczych. Praca w szkole bardzo często stawia wychowawcę w sytuacjach wyjątkowo skomplikowanych, z którymi trudno samemu sobie poradzić. Wychowawca nie powinien dążyć za wszelką cenę do samodzielnego rozwiązania problemu ani polegać wyłącznie na własnym osądzie, ale powinien starać się ocenić go obiektywnie, szukając najlepszych i najskuteczniejszych rozwiązań. Dlatego fachowa pomoc udzielona przez osobę oceniającą „z boku” dany problem w wielu przypadkach bywa niezastąpiona.

3.4. Prowadzenie dokumentacji

Prowadzenie dokumentacji to najbardziej żmudne i niewdzięczne, a zarazem niezwykle istotne zadanie wychowawcy. Chociaż pochłania czas, nie jest sztuką dla sztuki, lecz pomaga wychowawcy ogarnąć całokształt spraw dotyczących jego własnych

⁴⁰ Zaproponować można tu pozycje zupełnie podstawowe, od których warto rozpocząć głębsze studia literaturowe: Jodłowska B. (red.), *Dziecko w kręgu wychowania*, Kraków 2002; Libiszowska-Żółtkowska M., Ostrowska K. (red.), *Agresja w szkole. Diagnoza i profilaktyka*, Warszawa 2008; Matulka Z., Wójcik M. (red.), *Wybrane problemy współczesnej pedagogiki społecznej*, Mysłówice 2008.

podopiecznych, śledzić zmiany, jakie zachodzą w zachowaniu uczniów i ich wynikach w nauce, planować tematy rozmów na godzinach wychowawczych itd. Oprócz obowiązku kontrolowania wpisów do dziennika klasowego, czyli upominania nauczycieli, oraz wypełniania arkuszy ocen, do wychowawcy należy również prowadzenie dodatkowej dokumentacji składającej się na teczkę wychowawcy.

Niektóre szkoły proponują nauczycielom gotowe teczki, zawierające szablony wszystkich typów dokumentów, jakie powinien przygotować wychowawca. Oto zawartość takiego przykładowego zbioru⁴¹:

1. Plan wychowawczy na rok szkolny;
2. Plan godzin wychowawczych na rok szkolny;
3. Plan wycieczek i wyjść klasy z wychowawcą;
4. Wykaz uczniów z orzeczeniami poradni psychologiczno-pedagogicznej;
5. Informacje, opinie pedagoga szkolnego;
6. Informacje o uczniach korzystających z pomocy społecznej;
7. Lista obecności na zebraniach z rodzicami;
8. Notatki służbowe istotnych rozmów i ustaleń z rodzicami;
9. Tabela wpłat na Radę Rodziców, ochronę, ubezpieczenie itp.;
10. Informacje o uczniach uzdolnionych;
11. Istotne informacje od nauczycieli uczących;
12. Lista uczniów zwolnionych z wychowania fizycznego;
13. Lista uczestniczących w zajęciach wychowanie do życia w rodzinie;
14. Informacje i materiały dotyczące życia klasy;
15. Załączniki (akty prawne, rozporządzenia, regulaminy).

Jeśli szkoła nie proponuje gotowego rozwiązania, wychowawca może np. skorzystać z książkowego notatnika *Zeszyt wychowawcy klasy*⁴² wydanego niedawno przez oficynę Forum.

3.5. Praca na rzecz podnoszenia poziomu kształcenia w szkole

W odróżnieniu od samodoskonalenia, praca na rzecz podnoszenia poziomu kształcenia w szkole zakłada nie tyle pracę indywidualną, ile współdziałanie z innymi. Obejmuje przede wszystkim współpracę z nauczycielami innych przedmiotów w celu tworzenia

⁴¹ Zob. http://www.zscku.konin.pl/www/dokumenty/teczka_wychowawcy_klasy_przyklad.pdf [data dostępu: 18.10.2010].

⁴² Broniszewska M., Łoskot M., Stec J., *Zeszyt wychowawcy klasy*, Poznań 2010.

zintegrowanego systemu wychowania i kształcenia oraz działania podejmowane w kierunku motywowania grona pedagogicznego do wspólnego rozwiązywania problemów. Współpraca ta jest niezwykle istotna. Uczeń nie powinien bowiem otrzymywać sprzecznych komunikatów ze strony poszczególnych nauczycieli. Grono pedagogiczne musi być zgodne co do metod wychowawczych i dydaktycznych stosowanych w szkole oraz obowiązujących regulaminów i procedur.

Z przekonania, że system wychowawczy w danej placówce edukacyjnej powinien być spójny, a wychowawca powinien dbać o zachowanie tej spójności, wynika kolejny obowiązek wychowawcy, jakim jest dostosowywanie klasowego programu wychowawczego do programu ogólnoszkolnego.

Osobnym aspektem pracy na rzecz podnoszenia poziomu kształcenia jest angażowanie uczniów w pracę na rzecz szkoły. Warto rozwijać w młodzieży wrażliwość na wartość pracy społecznej i troskę o wspólne dobro szkolnej społeczności. Kształtowanie właściwej postawy społecznej polega również na wymaganiu od uczniów okazywania szacunku gronu pedagogicznemu i sobie nawzajem oraz poszanowania dobrego imienia szkoły.

3.6. Doskonalenie zawodowe

Na doskonalenie zawodowe wychowawcy składa się całokształt działań podejmowanych w celu osobistego rozwoju. Działania te można podzielić na dwie zasadnicze grupy: pracę indywidualną nad sobą (np. lekturę publikacji specjalistycznych) oraz korzystanie z oferty zorganizowanych form doskonalenia zawodowego, takich jak kursy czy szkolenia. Oba rodzaje aktywności powinny służyć przede wszystkim rozwijaniu zdolności pedagogicznych i interpersonalnych. Należy jednak podkreślić, że podstawową i najważniejszą formą doskonalenia umiejętności i kompetencji wychowawczych jest po prostu zdobywanie doświadczenia w codziennej pracy poprzez kontakt z uczniami i solidne wypełnianie obowiązków wychowawczych.

Wychowawca w szkole ma obowiązek stworzenia i przedstawienia dyrektorowi placówki planu własnego rozwoju zawodowego. Jak pisze Ewa Masłowska, planując rozwój swoich kompetencji wychowawczych trzeba uwzględnić trzy najważniejsze czynniki:

1. Znajomość teorii, koncepcji i systemów wychowawczych;
2. Swobodę psychologiczną;

3. Umiejętności wychowawcze⁴³.

Następnym krokiem jest dokonanie analizy dotychczasowej pracy wychowawczej pod kątem:

1. doświadczenia trudności i ograniczeń;
2. charakteru tych trudności;
3. dookreślenia obszarów trudności;
4. uświadomienia sobie obszaru posiadanych kompetencji;
5. postawienia sobie własnych celów edukacyjnych i rozwojowych;
6. wyboru adekwatnych sposobów ich osiągania;
7. wyboru najbardziej adekwatnej formy doskonalenia spośród ofert istniejących na rynku⁴⁴.

Tak prowadzona kontrola własnej pracy wychowawczej umożliwi nauczycielowi nie tylko uchwycenie ogólnych prawidłowości w sposobie realizowania założonego planu wychowawczego, ale także analizę poszczególnych problemów, które napotyka w codziennym kontakcie z uczniami.

Inną skuteczną formą doskonalenia zawodowego wychowawcy jest superwizja, czyli prowadzenie zajęć hospitowanych, oraz konsultowanie trudności wychowawczych z dyrektorem szkoły, innymi wychowawcami lub specjalistami w dziedzinie pedagogiki czy psychologii. Poddanie zewnętrznej ocenie własnych pomysłów i działań, choć bywa trudne dla samego zainteresowanego, umożliwia ich obiektywizację i ogląd z nowej perspektywy, przez co pozwala wyeliminować czynniki hamujące lub utrudniające proces wychowawczy i wskazuje nowe sposoby budowania porozumienia i dobrych relacji z uczniami.

W dwóch kolejnych podrozdziałach zostały pokrótce scharakteryzowane najbardziej popularne zorganizowane formy doskonalenia zawodowego nauczycieli-wychowawców, takie jak Wewnątrzszkolne Doskonalenie Nauczycieli i oferty centrów szkoleniowych. Trzeci podrozdział zawiera propozycję zestawu podstawowych lektur przydatnych w pracy początkującego wychowawcy.

⁴³ Masłowska E., *Rozwój zawodowy wychowawcy – nowe spojrzenie na wychowawcę w szkole – referat na radę szkoleniową w ramach WDN*, <http://www.profesor.pl/publikacja,6944,Artykuly,Rozwoj-zawodowy-wychowawcy-nowe-spojrzenie-na-wychowawce-w-szkole-referat-na-rade-szkoleniowa-w-ramach-WDN> [data dostępu: 21.10.2010].

⁴⁴ Masłowska E., op. cit.

3.6.1. WDN: Wewnątrzszkolne Doskonalenie Nauczycieli

*Wewnątrzszkolne Doskonalenie Nauczycieli – to celowy, wspólny proces uczenia się całej rady pedagogicznej (lub jej części) w zakresie: dydaktyki przedmiotu; integracji międzyprzedmiotowej i ogólnych problemów pedagogicznych*⁴⁵. Podstawowym założeniem WDN jest przekonanie o konieczności stałego podnoszenia kwalifikacji i kompetencji oraz wzajemnej współpracy nauczycieli i wychowawców, w celu osiągnięcia jak najlepszych rezultatów dydaktycznych i wychowawczych.

WDN polega na prowadzeniu szkoleń dla rady pedagogicznej przez osoby, *które uczestniczyły w różnego rodzaju kursach czy studiach podyplomowych i mogą, a nawet powinny, podzielić się nabytą wiedzą*⁴⁶ (np. przez dyrektora placówki lub innych nauczycieli), jak również przez osoby spoza szkoły: doradców metodycznych, firmy szkoleniowe, moderatorów, edukatorów, trenerów, ekspertów itp. Szkolenia te mogą odbywać się na forum rady pedagogicznej lub w zespołach zajmujących się konkretnymi zagadnieniami przedmiotowymi, metodycznymi lub wychowawczymi. Na każdy rok szkolny przygotowuje się nowy plan i harmonogram spotkań szkoleniowych oraz ustala nowe priorytety.

Dla wychowawców możliwość wymiany doświadczeń i wzajemnego omawiania problemów wychowawczych w ramach WDN jest szczególnie cenna. Pozwala poznać trudności, z jakimi spotykają się na co dzień w pracy inni nauczyciele, wspólnie szukać najlepszych rozwiązań, analizować przypadki zachowania konkretnych uczniów, udzielać sobie wzajemnie rad etc. Ma ona również ważny aspekt integracyjny. Uczy samych nauczycieli pracy zespołowej nad tworzeniem spójnego programu wychowawczego, buduje poczucie odpowiedzialności grupowej za wychowanków szkoły i motywuje do samodoskonalenia⁴⁷.

Wychowawcy mogą wymieniać się uwagami na tematy wychowawcze i podsuwać sobie wzajemnie użyteczne lektury, uczestniczyć w internetowych grupach dyskusyjnych, hospitaować lekcje kolegów, mogą również indywidualnie brać udział w różnego rodzaju szkoleniach i kursach, a następnie dzielić się zdobytą wiedzą na forum ogólnym lub prowadzić dziennik zawodowy.

Ostatnia z wymienionych propozycji, czyli dziennik zawodowy, polega na robieniu osobistych zapisków dokumentujących przebieg własnej pracy i towarzyszących mu

⁴⁵ Marcinek W., *Program WDN*, <http://www.edukacja.edux.pl/p-1029-program-wdn.php> [data dostępu: 25.10.2010].

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Śliwerski B., *Wewnątrzszkolne doskonalenie nauczycieli* [w:] Tenże, *Edukacja pod prąd*, Kraków 2001.

sukcesów oraz na diagnozowaniu niepowodzeń. Jak zauważa Kornelia Reichel, *celem pisania dziennika jest głębsze zastanowienie się nad sytuacjami przeżywanymi w miejscu pracy*⁴⁸. Takiej refleksji powinny towarzyszyć określone pytania i wola udzielenia szczerych, konstruktywnych odpowiedzi. *Najważniejsze w działaniach nauczyciela jest pytanie: jak?* – pisze K. Reichel. – *Jak to zrobić, jak zmienić, jak udoskonalić, jaką zastosować metodę czy technikę?*⁴⁹. Oto lista przykładowych pytań, zainspirowana propozycjami autorki:

- Jakie okoliczności doprowadziły do...?
- Dlaczego... przebiegało to w ten właśnie sposób?
- Jak... wiąże się to z moimi poprzednimi doświadczeniami?
- Jaka była moja reakcja na... (intelektualna, emocjonalna)?
- Skąd taka reakcja?
- Czego nauczyłam/nauczyłem się o...?
- Czego nauczyłam/nauczyłem się o sobie?
- Co muszę zrobić, aby zmienić/poprawić/uniknąć...?
- Z kim należy porozmawiać o...?
- W jaki sposób wykorzystam zgromadzone doświadczenia?
- Jakiej wiedzy i umiejętności jeszcze mi brakuje?
- Czego dowiedziałam/dowiedziałem się o moim sposobie uczenia się?
- Jak go udoskonalam?

Prowadzenie dziennika zawodowego, choć praco- i czasochłonne, może okazać się niezwykle pomocne, zwłaszcza dla początkującego wychowawcy. Dziennik jest nie tylko sposobem dokumentowania określonych przypadków wychowawczych, ale przede wszystkim uczy systematyczności, wyrabia nawyk autorefleksji, sprzyja poznaniu samego siebie i kształtowaniu swojego wizerunku jako wychowawcy oraz umacnianiu poczucia własnej wartości.

⁴⁸ K. Reichel, *Prowadzenie dziennika zawodowego*, www.profesor.pl/mat/pd6/pd6_k_reichel_20060407_1.pdf [data dostępu: 25.10.2010].

⁴⁹ Ibidem.

3.6.2. Centra szkoleniowe dla nauczycieli i wychowawców

Nauczyciele, którym została powierzona funkcja wychowawcy klasowego, mogą korzystać z pomocy i oferty edukacyjnej różnych centrów doskonalenia zawodowego. Do najważniejszych ośrodków tego typu należą:

1. **Ośrodek Rozwoju Edukacji** z siedzibą w Warszawie (powstał z połączenia Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli i Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej i jest prowadzony przez Ministra Edukacji Narodowej);
2. Wojewódzkie i regionalne ośrodki doskonalenia nauczycieli (**WODN** i **ODN**);
3. Lokalne instytuty kształcenia nauczycieli (**IKN**).

Oferta szkoleniowa tych ośrodków obejmuje zarówno doskonalenie zawodowe nauczycieli, jak też programy adresowane bezpośrednio do wychowawców. Tematyka proponowanych zajęć jest ujęta problemowo i koncentruje się na poszczególnych obszarach pracy wychowawczej. Oto przykłady kursów z zakresu wychowania, opieki i profilaktyki oferowane przez Wojewódzki Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Łodzi⁵⁰ (należy zaznaczyć, że zakres tematyczny szkoleń prowadzonych przez tego typu ośrodki w różnych regionach Polski jest zwykle zbliżony, bo odnosi się do uniwersalnego katalogu kompetencji kluczowych przy wykonywaniu zadań nauczycielskich i wychowawczych). Na potrzeby niniejszego poradnika kursy zostały pogrupowane według zagadnień tematycznych:

I. Rozwijanie umiejętności wychowawczych:

1. *Moje pierwsze wychowawstwo klasy*
2. *Rozwijanie umiejętności wychowawczych*
3. *Warsztat pracy wychowawcy – ćwiczenia, zabawy, gry*
4. *Warsztat pracy wychowawcy świetlicy szkolnej*

II. Praca z klasą:

1. *Klasa i ja – jak radzić sobie z trudnymi sytuacjami w zespole klasowym?*
2. *Konstruktywne rozwiązywanie konfliktów w szkole*

III. Współpraca z rodzicami:

1. *Szkoła dla rodziców i wychowawców*
2. *Motywowanie rodziców do współpracy podczas wywiadówek – wykorzystanie metod aktywizujących*
3. *Praca z rodziną dysfunkcyjną*

⁵⁰ Zob. www.wodn.lodz.pl/wodn/index.php?option=com_content&view=article&id=180&catid=37&Itemid=30 [data dostępu: 25.10.2010].

4. *Ofiara przemocy domowej – diagnoza, terapia*

IV. *Aspekt psychologiczny pracy wychowawczej:*

1. *Zaburzenia okresu dzieciństwa i adolescencji – rozpoznanie symptomów. Elementy wsparcia poznawczo-behawioralnego*
2. *Praca z dzieckiem o zaburzonej emocjonalności*
3. *Rozpoznawanie i zapobieganie problemom psychologiczno-wychowawczym dzieci i młodzieży*
4. *Dostosowanie wymagań edukacyjnych na podstawie opinii psychologiczno-pedagogicznej*
5. *Sztuka motywowania. Zachęcanie do rozwoju*
6. *Asertywność na co dzień*
7. *Przeciwdziałanie agresji*
8. *Mobbing w szkole – jak zapobiegać przemocy grupowej?*

V. *Aspekt prawny pracy wychowawczej:*

1. *Prawa człowieka – prawa dziecka*

VI. *Praca z uczniem trudnym lub wymagającym specjalistycznej opieki:*

1. *Uczeń przewlekle chory w klasie – aspekt wychowawczy i dydaktyczny*
2. *Uczeń z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego w szkole ogólnodostępnej*
3. *Kształcenie i wychowanie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w szkołach ogólnodostępnych i integracyjnych*
4. *Imigrant – uczeń ze specjalnymi potrzebami*
5. *Radzenie sobie z trudnymi i prowokacyjnymi zachowaniami uczniów z zastosowaniem metody konstruktywnej konfrontacji*

VII. *Wychowywanie poprzez sztukę:*

1. *Analiza rysunku dzieci i młodzieży jako techniki pomocnej w pracy wychowawczej*
2. *Techniki plastyczne w terapii pedagogicznej*
3. *Warsztaty origami*
4. *Warsztaty muzykoterapeutyczne*
5. *Arteterapia – praca pedagogiczna z uczniem trudnym*
6. *Formy arteterapii w pracy pedagogicznej*

VIII. *Doradztwo zawodowe dla uczniów:*

1. *Wewnątrzszkolny System Doradztwa Zawodowego*
2. *Poradnictwo zawodowe na godzinach wychowawczych*

3. *Praktyczne umiejętności szkolnego doradcy zawodowego*
4. *Jak skutecznie wspierać uczniów w planowaniu ścieżki kariery zawodowej?*

IX. Organizacja pracy własnej:

1. *Zarządzanie sobą w czasie*
2. *Radzenie sobie ze stresem*

X. Wychowawca w swoim środowisku pracy:

1. *Grupa wsparcia dla nauczycieli. Wspólne poszukiwanie rozwiązań trudnych problemów wychowawczych*
2. *Zjawisko dyskryminacji, tolerancji w pracy wychowawczej nauczyciela. Jak stworzyć i zrealizować program nt. tolerancji?*

Zajęcia w ośrodkach szkoleniowych mogą mieć charakter teoretyczny lub warsztatowy. Niektóre z nich są prowadzone nieodpłatnie, za inne należy uiścić niewielką opłatę (koszt uczestnictwa waha się zwykle w granicach od 15 do 100 zł w zależności od rodzaju kursu).

3.6.3. Biblioteczka początkującego wychowawcy

Rynek wydawnictw pedagogicznych i edukacyjnych w Polsce oferuje bogaty wybór publikacji, które mogą pomóc studentowi przygotowującemu się do zawodu nauczyciela lub początkującemu wychowawcy w pracy z uczniami. Niektóre z oficyn prowadzą osobne serie wydawnicze poświęcone problematyce wychowawczej, rozwiązywaniu dylematów wychowawczych i radzeniu sobie z trudnymi podopiecznymi. Poniżej została zaprezentowana lista opracowań książkowych, które z powodzeniem mogą zapoczątkować podręczną biblioteczkę wychowawcy szkolnego (ich pełne adresy wydawnicze znajdują się w *Bibliografii*):

1. Badziukiewicz Beata, *Vademecum wychowawcy*, Wydawnictwo Akademickie „Żak” Teresa i Józef Śniecińscy, Warszawa 2005;
2. Bartnicka Kalina, Szybiak Irena, *Zarys historii wychowania*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”; Wyższa Szkoła Humanistyczna, Warszawa 2001;
3. Braun-Gałkowska Maria (et al.), *W tę samą stronę: książka dla nauczycieli o wychowaniu i lekcjach wychowawczych*, Wydawnictwo Krupski i S-ka, Warszawa 1994;
4. Hall Caroll, Hall Eric, Hornby Garry, *Nauczyciel wychowawca*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005;

5. Jankowski Bogdan, *Wychowanie w szkole: tworzenie programu wychowawczego*, Wydawnictwo Arka, Poznań 2000;
6. Lawrence Denis, *Jak nauczyć uczniów szacunku do samych siebie. Vademecum wychowawcy*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2008;
7. Łobocki Mieczysław, *ABC wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003;
8. Podzielska Małgorzata, *Nauczyciel-lider. Jak budować autorytet? Vademecum wychowawcy*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2009;
9. Rockwell Sylwia, *A co mi zrobisz? Od chaosu do współpracy w klasie. Vademecum wychowawcy*, Biblioteka Klubu Ergo, Warszawa 2008;
10. Walkowicz-Okońska Anna, *Nauczyciel wychowawcą. Materiały szkoleniowe dla nauczycieli*, Wydawnictwa Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2007.

3.7. Odpowiedzialność prawna wychowawcy⁵¹

Każdy nauczyciel, zatrudniony w danej placówce, ma obowiązek zapewnienia, pozostawionym jego opiece dzieciom i młodzieży, bezpieczeństwa, chroniąc je przed zagrożeniami, tak, aby nie dopuścić do narażenia na utratę zdrowia lub życia uczniów⁵².

Pierwszą osobą, która ustawowo ponosi odpowiedzialność za zdrowie i życie uczniów jest dyrektor placówki. Nauczyciel i wychowawca — na mocy takich dokumentów jak: ustawa o systemie oświaty, Karta Nauczyciela, rozporządzenie o bezpieczeństwie zajęć, rozporządzenie o rekreacji ruchowej, rozporządzenie o turystyce szkolnej, statut i regulamin szkoły, a także Kodeks karny — są zobowiązani wspierać dyrektora w zapewnieniu bezpieczeństwa uczniom i w razie poważnego naruszenia tej zasady mogą zostać pociągnięci do odpowiedzialności cywilnej, dyscyplinarnej lub karnej⁵³.

Oznacza to, że zarówno nauczyciel, jak i wychowawca powinien zapewnić bezpieczne warunki przebywania w pomieszczeniu, w którym znajduje się razem z uczniami: sprawdzić sprzęt, przyrządy, z których będą korzystać uczniowie etc. Powinien również wykonywać

⁵¹ Treść tego podrozdziału jest oparta na artykule L. Zielińskiego i S. Zielińskiej, *Odpowiedzialność prawna nauczyciela, opiekuna, wychowawcy, trenera, instruktora i animatora sportu dzieci i młodzieży wg stanu prawnego na dzień 31 maja 2009 roku*, <http://www.tkkf.pila.pl/pliki/materialy/odpowiedzialnosc.pdf> [data dostępu: 22.10.2010].

⁵² Ibidem, s. 1.

⁵³ Ibidem, s. 2.

swoje obowiązki w sposób staranny, sumienny i dokładnie przemyślany, zgodnie z zatwierdzonym przez Ministerstwo Edukacji programem nauczania.

W razie wypadku odpowiada on za:

1. zaniechania, które mogą doprowadzić do utraty życia lub zdrowia ucznia;
2. działania świadomie narażające ucznia na niebezpieczeństwo;
3. pozostawienie bez opieki i dozoru dzieci poniżej 13. roku życia;
4. przyjęcie pod opiekę większej liczby podopiecznych niż zezwalają na to przepisy;
5. każdy czyn niedozwolony osoby małoletniej popełniony w trakcie sprawowania nad nią opieki.

Należy podkreślić, że w zawodzie wychowawcy *niewiedza i nieznajomość przepisów nie może być przyczyną niestarannego wykonywania zadań lub zaniechania działań*⁵⁴ ani nie zwalnia z odpowiedzialności za ich naruszenie. Wychowawca dla dobra własnego i swoich podopiecznych powinien więc znać przepisy prawa i stosować się do nich, a wszelkie wątpliwości i zagrożenia zgłaszać dyrektorowi szkoły.

⁵⁴ Ibidem, s. 5.

4. Przygotowanie zawodowe

Przygotowanie do roli wychowawcy nie jest tożsame ze zdobyciem odpowiedniego wykształcenia. Stanowi wypadkową osobistych predyspozycji, wiedzy i doświadczenia praktycznego, które zdobywa się już po rozpoczęciu pracy zawodowej. Naturalnie podstawą pracy wychowawczej jest posiadanie odpowiedniej wiedzy. Istnieją wyspecjalizowane kierunki studiów przygotowujące do pracy dydaktycznej i wychowawczej, umożliwiające zdobycie niezbędnych kompetencji. Należą do nich przede wszystkim wydziały nauk o wychowaniu, czyli pedagogika i jej specjalności, oraz wszystkie kierunki kształcące nauczycieli różnych przedmiotów (filologia, matematyka, chemia, biologia, geografia itd.).

Do tej pory nauczyciele i wychowawcy mogli przygotowywać się do wykonywania zawodu również w kolegiach nauczycielskich, które koncentrowały się na metodyce i praktycznym aspekcie pracy w szkole. Obecnie jednak, na mocy nowelizacji ustawy o szkolnictwie wyższym, trwa proces przekształcania kolegiów w publiczne uczelnie zawodowe lub wcielanie ich do istniejących już ośrodków akademickich. Proces ten zakończy się w 2015 roku⁵⁵. Teraz kolegia gwarantują swoim słuchaczom uzyskanie dyplomu ukończenia placówki, nie mają natomiast uprawnień do nadawania tytułu licencjata. Może to zrobić jedynie uczelnia sprawująca patronat nad danym kolegium. Na uczelni patronackiej można ponadto odbyć studia uzupełniające i uzyskać tytuł magistra. Po wprowadzeniu planowanych zmian słuchacze kolegiów staną się studentami i będą zdobywać wykształcenie zgodnie z obowiązującym trzystopniowym systemem edukacji akademickiej.

Praca w charakterze wychowawcy wymaga stałego doskonalenia, dlatego oprócz ukończenia studiów uniwersyteckich pedagodzy mogą korzystać z kursów doszkalających, organizowanych przez ośrodki zajmujące się doskonaleniem nauczycieli oraz zawodowym szkoleniem dorosłych (zob. rozdział 3.6. *Doskonalenie zawodowe*). Natomiast osobom z wykształceniem wyższym, które nie posiadają specjalizacji nauczycielskiej, proponuje się trzysemestralne pedagogiczne studia podyplomowe przygotowujące do pracy dydaktyczno-wychowawczej.

⁵⁵ Zob. *Nowelizacja ustawy – prawo o szkolnictwie wyższym*, www.nauka.gov.pl/szkolnictwo-wyzsze/szkolnictwo-wyzsze/artukul/novelizacja-ustawy-prawo-o-szkolnictwie-wyzszym/ [data dostępu: 26.10.2010].

4.1. Studia pedagogiczne

Studia pedagogiczne to kierunek interdyscyplinarny, który można łączyć z innymi dyscyplinami nauk humanistycznych, jak również z takimi dziedzinami jak medycyna, ekonomia, nauki przyrodnicze etc. Kierunki pedagogiczne oferują szeroki wachlarz specjalności, do których należą:

- edukacja elementarna z terapią pedagogiczną;
- edukacja wczesnoszkolna z arteterapią;
- pedagogika korekcyjna i wczesnoszkolna;
- pedagogika opiekuńczo-wychowawcza;
- psychopedagogika kreatywności;
- pedagogika specjalna;
- resocjalizacja;
- pedagogika społeczna w zakresie bezpieczeństwa publicznego i edukacji dla bezpieczeństwa;
- praca socjalna z dzieckiem i rodziną;
- pedagogika zdrowia;
- promocja zdrowia i socjoterapia;
- logopedia;
- terapia zajęciowa;
- andragogika;
- edukacja dorosłych i gerontologia;
- doradztwo zawodowe i personalne;
- animacja społeczno-kulturowa;
- edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych;
- edukacja artystyczna w zakresie sztuki muzycznej;
- edukacja biblioteczna;
- edukacja elementarna z językiem obcym (angielskim, niemieckim, rosyjskim);
- glottodydaktyka i nauczanie zintegrowane;
- edukacja europejska;
- edukacja medialna.

Jak łatwo zauważyć, w ofercie studiów pedagogicznych znajdują się specjalności przygotowujące zarówno do pracy z osobami małoletnimi, jak i ludźmi dorosłymi. W tym poradniku obszar zainteresowań został zawężony do pedagogiki rozumianej jako nauka społeczna, koncentrująca się na procesie wychowawczym dzieci i młodzieży, a konkretnie na sposobach kształtowania osobowości młodego człowieka i przygotowywania go do funkcjonowania w życiu społecznym.

Rozpoczynając studia pedagogiczne z zamiarem podjęcia pracy jako wychowawca dzieci i młodzieży, należy odpowiedzieć sobie na kilka podstawowych pytań:

- Czy łatwo nawiązuję kontakt z ludźmi?
- Czy umiem czerpać z niego przyjemność?
- Z jaką grupą wiekową umiem nawiązać najlepsze relacje (małymi dziećmi, nastolatkami, młodzieżą w wielu licealnym, dorosłymi, ludźmi starszymi)?
- Czy jestem osobą opanowaną i zrównoważoną?
- Czy mam jasno określony system wartości?
- Do jakiego stopnia interesują mnie zagadnienia związane z psychicznym i społecznym rozwojem człowieka?

Odpowiedź na tego rodzaju pytania może pomóc w wyborze określonej specjalizacji i ścieżki rozwoju zawodowego. Dobra znajomość samego siebie, świadomość własnych możliwości i ograniczeń, jak również sprecyzowanie zainteresowań i oczekiwań ma fundamentalne znaczenie w dokonywaniu wyboru właściwego kierunku studiów, a w perspektywie – efektywnego wypełniania obowiązków zawodowych i odczuwania satysfakcji z wykonywanej pracy. Na przykład nie bez znaczenia jest fakt, z jaką grupą wiekową będzie pracował wychowawca, każda bowiem wymaga odmiennego podejścia pedagogicznego i określonych predyspozycji osobowościowych.

Studia pedagogiczne można odbyć na uczelniach publicznych i niepublicznych, w trybie stacjonarnym lub niestacjonarnym (zaocznym, wieczorowym, e-learning), uzyskując zgodnie z trzystopniowym systemem studiów tytuł licencjata (I), magistra (II) lub doktora (III). W zależności od wybranej specjalizacji i specjalności zawodowej, ich ukończenie jest przepustką do podjęcia pracy w:

- szkołach, przedszkolach i innych placówkach oświatowych;
- placówkach opiekuńczo-wychowawczych;
- domach kultury;
- zakładach pomocy społecznej;

- poradniach specjalistycznych;
- zakładach pracy;
- państwowej i samorządowej administracji;
- służbie zdrowia;
- instytucjach profilaktyki społecznej i wymiaru sprawiedliwości.

Absolwent nauk o wychowaniu, który uzyskał tytuł licencjata, powinien posiadać wiedzę i umiejętności w zakresie:

- ogólnych zagadnień z zakresu pedagogiki i psychologii;
- ogólnych zagadnień historyczno-filozoficznych i socjologicznych;
- znajomości społeczno-kulturowego kontekstu kształcenia, wychowania i pracy opiekuńczej;
- kierowania własnym rozwojem zawodowym, zdobywania nowych kompetencji i kształtowania własnego warsztatu metodycznego;
- komunikacji społecznej i podejmowania działań diagnostycznych;
- posługiwania się językiem specjalistycznym z zakresu pedagogiki;
- czynnego posługiwania się co najmniej jednym językiem obcym⁵⁶.

Absolwent, który ukończył magisterskie studia uzupełniające powinien być ponadto przygotowany do:

- dostrzegania oraz samodzielnego rozwiązywania problemów teoretycznych i praktycznych z zakresu wybranej specjalności;
- działalności prospołecznej i aktywności w różnych obszarach działań edukacyjnych;
- samodoskonalenia oraz kontynuacji edukacji na studiach trzeciego stopnia (doktoranckich);
- planowania indywidualnej praktyki pedagogicznej oraz podejmowania roli kierowniczej w placówkach oświatowych⁵⁷.

Po ukończeniu specjalności nauczycielskiej, czyli odbyciu co najmniej 270 godzin zajęć z pedagogiki, psychologii i metodyki nauczania oraz kilkutygodniowych praktyk w szkole, absolwent może rozpocząć pracę jako nauczyciel i tym samym wejść w rolę wychowawcy⁵⁸.

⁵⁶ Por. *Standardy kształcenia dla kierunku studiów: Pedagogika*, www.wspim.edu.pl/standardy/pedagogika.pdf [data dostępu: 26.10.2010].

⁵⁷ Por. www.studiamagisterskie.info/serwis.php?s=1622&pok=35499&id=24520 [data dostępu: 26.10.2010].

⁵⁸ Por. www.uczelnie.info.pl/index.php?mod=kierunki_studiow&id=109 [data dostępu: 26.10.2010].

4.2. Podyplomowe Studium Pedagogiczne

Jeśli absolwent wyższej uczelni chciałby rozpocząć pracę w szkole, a nie ukończył specjalizacji nauczycielskiej na kierunku, który studiował, ma obowiązek uzupełnienia wykształcenia w dowolnym studium pedagogicznym. Zgodnie bowiem z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 roku w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli, ukończenie kursu pedagogicznego obejmującego co najmniej 270 godzin kształcenia kierunkowego z zakresu psychologii, pedagogiki i dydaktyki szczegółowej oraz co najmniej 150 godzin praktyk, jest warunkiem zatrudnienia na stanowisku nauczyciela we wszystkich szkołach i placówkach oświatowo-wychowawczych. Posiadanie przygotowania pedagogicznego musi być poświadczone dyplomem ukończenia studiów lub świadectwem ukończenia kursu kwalifikacyjnego wydanym przez odpowiednią instytucję kształcąca nauczycieli.

W związku z tym rozporządzeniem nauka w studium pedagogicznym trwa trzy semestry i obejmuje od 270 do 330 godzin zajęć z:

- pedagogiki,
- psychologii,
- teorii wychowania,
- metodyki nauczania,
- metodyki pracy umysłowej,
- emisji głosu,
- kultury języka,
- prawa oświatowego,
- technologii informacyjnych,
- bezpieczeństwa i higieny pracy w szkole.

Ponadto student odbywa praktyki w szkole. Zazwyczaj ma on możliwość prowadzenia lekcji w różnych typach szkół — zarówno w podstawowej, jak i gimnazjum oraz/lub w szkole ponadgimnazjalnej. Praktyki obejmują samodzielne prowadzenie zajęć dydaktycznych, hospitacje lekcji prowadzonych przez innych nauczycieli oraz łączny czas poświęcony na przygotowanie lekcji, poprawę sprawdzianów uczniowskich i analizę wyników własnej pracy.

5. Wychowawca poza szkołą: kolonie, wycieczki szkolne etc.

Często najmiłsze wspomnienia z lat szkolnych pozostawiają wspólne klasowe wyjazdy, obozy czy tzw. zielone szkoły. Z perspektywy ucznia to czas odpoczynku i dobrej zabawy z kolegami. Z perspektywy wychowawcy — czas wzmożonej pracy, konieczność przygotowania odpowiedniej dokumentacji i zajęcia się organizacyjną stroną wyjazdu, a także przyjęcie na siebie dodatkowej odpowiedzialności za zdrowie i życie uczniów⁵⁹.

Podobnie jak obowiązki wychowawcy na terenie szkoły, tak i jego obowiązki poza szkołą określają i regulują różne przepisy prawne. Najważniejsze z nich to:

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 8 listopada 2001 roku w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki⁶⁰;
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21.01.1997 roku w sprawie warunków, jakie muszą spełniać organizatorzy wypoczynku dla dzieci i młodzieży szkolnej, a także zasad jego organizowania i nadzorowania⁶¹;
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 roku w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach⁶²;
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 1997 roku w sprawie określenia warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, pływających, kąpiących się⁶³;
- Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 roku – Prawo o ruchu drogowym⁶⁴;
- Ustawa z dnia 18.01.1996 roku o kulturze fizycznej⁶⁵.

Pierwszym krokiem do przygotowania planu wycieczki jest ustalenie miejsca i daty wyjazdu. Taki plan należy zgłosić z wyprzedzeniem dyrektorowi szkoły i ewentualnie wpisać

⁵⁹ Informacje zawarte w tym rozdziale zostały opracowane na podstawie: Zdanowicz G., Zdanowicz T., *Poradnik dla organizatorów wycieczek i zielonych szkół*, <http://www.nysa.edu.pl/gimn1/00000112.html> [data dostępu: 26.10.2010] oraz Aleksandra Nogała, *Wycieczki szkolne. Poradnik wychowawcy*, www.mrat.pl/pliki/wycieczki_poradnik.ppt [data dostępu: 27.10.2010].

⁶⁰ Zob. <http://www.abc.com.pl/serwis/du/2001/1516.htm> [data dostępu: 27.10.2010].

⁶¹ Zob. <http://www.abc.com.pl/serwis/du/1997/0067.htm> [data dostępu: 27.10.2010].

⁶² Zob. <http://www.pip.gov.pl/html/pl/doc/pdf/036.pdf> [data dostępu: 27.10.2010].

⁶³ Zob. <http://lex.pl/serwis/du/1997/0358.htm> [data dostępu: 27.10.2010].

⁶⁴ Zob. <http://www.abc.com.pl/serwis/du/1997/0602.htm> [data dostępu: 27.10.2010].

⁶⁵ Zob. http://www.slaskiewopr.pl/wgrane/przepisy/D19960113Lj_kultura_fizyczna.pdf [data dostępu: 27.10.2010].

go do szkolnego harmonogramu wycieczek. Należy przy tym pamiętać, że wszelkie zorganizowane wyjazdy młodzieży szkolnej za granicę wymagają dodatkowo zgody kuratora oświaty⁶⁶. Oczywiście projekt wyjazdu musi zostać w pierwszej kolejności skonsultowany z uczniami i ich rodzicami. Wychowawca powinien przedstawić wstępny kosztorys wycieczki, propozycje warunków zakwaterowania i wyżywienia, określić możliwości finansowe rodziców oraz uzyskać ich zgodę na zorganizowanie wyjazdu według przedstawionego planu (jeśli koszty okażą się zbyt wysokie, wychowawca może poszukać sponsorów).

Do wychowawcy należy również zadbanie o to, by na wycieczkę pojechała odpowiednia ilość opiekunów oraz aby uczniowie, którzy nie wezmą w niej udziału, mieli zapewnioną możliwość uczestniczenia w tym czasie w lekcjach z innymi klasami. Wszystkie kwestie organizacyjne, takie jak zapewnienie transportu i wyżywienia, rezerwacja noclegów, skompletowanie apteczki czy dysponowanie środkami finansowymi przeznaczonymi na wyjazd spoczywają również na wychowawcy. Ponadto przed wyjazdem musi on skompletować niezbędne dokumenty. Są to (patrz: Aneks, załącznik nr 2)⁶⁷:

1. karta wycieczki (informacja o czasie, miejscu, trasie i celu wycieczki, ilości uczestników i opiekunów, środka transportu);
2. lista uczestników;
3. harmonogram wycieczki;
4. informacja dla rodziców;
5. pisemna zgoda rodziców;
6. plan finansowy (oraz sposób jego rozliczenia);
7. regulamin wycieczki;
8. potwierdzenie rezerwacji noclegu;
9. ew. pismo do kuratora z prośbą o zgodę na wyjazd zagraniczny.

Trzeba podkreślić, że podczas wyjazdu wychowawca jest odpowiedzialny za uczniów przez całą dobę, od momentu przejęcia ich pod swoją opiekę, do chwili oddania ich z powrotem pod opiekę rodziców. Musi posiadać wiedzę na temat ewentualnych kłopotów zdrowotnych uczniów i przyjmowanych przez nich stale leków, a w razie potrzeby umieć udzielić pierwszej pomocy. Musi także opracować regulamin wycieczki i zadbać, by wszyscy uczestnicy poznali go przed wyjazdem oraz by go przestrzegali. Od wychowawcy zależy,

⁶⁶ Zob. Zdanowicz G., Zdanowicz T., op.cit.

⁶⁷ Ibidem.

w jaki sposób zostanie zagospodarowany czas wolny i czas zajęć grupowych w trakcie wyjazdu. Jeśli charakter wycieczki wymaga użycia specjalnego sprzętu, wychowawca powinien sprawdzić jego sprawność i stan techniczny.

Należy zaznaczyć, że mimo wielu podobieństw obowiązki spoczywające na wychowawcy klasy udającym się ze swoimi podopiecznymi na wycieczkę poza teren szkoły różnią się od obowiązków typowego wychowawcy kolonijnego. Ten ostatni jest zobowiązany w sposób szczególny dbać o zdrowie podopiecznych, stale konsultując się z zatrudnioną w ośrodku kolonijnym pielęgniarką lub higienistką; musi także prowadzić dziennik dokumentujący pracę z powierzoną mu grupą. Ze względu na dłuższy czas, jaki dzieci lub młodzież spędzają pod jego opieką, powinien mieć odpowiednie przygotowanie pedagogiczne potwierdzone świadectwem ukończenia kursu wychowawcy kolonijnego i szeroką wiedzę na temat metod i zasad organizowania atrakcyjnych form czynnego i biernego wypoczynku.

Zarówno wychowawca klasy, jak i wychowawca kolonijny ponoszą odpowiedzialność cywilną i karną za ewentualne wypadki i nieszczęśliwe zdarzenia, które mają negatywne skutki dla życia lub zdrowia nieletnich uczestników. Ponieważ trudno przewidzieć, co się może wydarzyć, przed wyjazdem należy wykupić ubezpieczenie dla wszystkich wyjeżdżających. Warto też, by wychowawca ubezpieczył się indywidualnie od odpowiedzialności cywilnej. Taka polisa może pomóc w przypadku dochodzenia ewentualnych roszczeń przez poszkodowanego i obarczania kosztami procesu lub odszkodowania właśnie wychowawcy. Nie zwalnia ona jednak z odpowiedzialności karnej, nie upoważnia zatem wychowawcy do zmniejszenia czujności ani lekceważenia swoich obowiązków.

6. Wychowawca wobec współczesnych przemian społecznych

W ciągu kilku ostatnich dekad tempo przemian cywilizacyjnych na świecie, zwłaszcza w krajach wysoko rozwiniętych gospodarczo, wzrosło w stopniu nieporównywalnym z poziomem, jaki miało jeszcze w początkach XX stulecia. Zjawiska związane z tymi przemianami, takie jak globalizacja, rozwój technologii informacyjnych i konsumpcjonizmu czy ewolucja ról społecznych kobiet i mężczyzn mają zasadniczy wpływ na młode pokolenie: kształtują nowe, odmienne od dotychczasowych modele życia, określają zakres materialnych i duchowych potrzeb oraz charakter relacji międzyludzkich. Dla wychowawcy pracującego z dziećmi i młodzieżą oznacza to konieczność rewizji stosowanych dotychczas teoretycznych założeń pedagogicznych i metod ich praktycznej realizacji. Czy jednak jest to równoznaczne z koniecznością unowocześnienia procesu wychowawczego i dostosowania go do nowych potrzeb rodzących się pod wpływem społecznych przemian? Jak zachować odpowiednie proporcje i utrzymać rozsądne granice w relacji wychowawca – podopieczny? Tym zagadnieniom jest poświęcony niniejszy rozdział poradnika.

W pierwszej kolejności należałoby zastanowić się, w jaki sposób charakter dokonujących się zmian może wpłynąć na pracę wychowawcy. Globalizacja z jednej strony sprzyja zbliżaniu się do siebie ludzi różnego pochodzenia, z różnych obszarów geograficznych i kulturowych, z drugiej jednak jest przyczyną zacierania barier i granic między ludźmi — granic, dodajmy, potrzebnych do zachowania równowagi w relacjach społecznych. Równocześnie dzięki zaawansowanym technologiom informacyjnym znacznie poszerza się dostęp do wszelkiego rodzaju treści, pojawiają się nowe techniki komunikacji oraz przekazywania i przyswajania wiedzy. Wobec takich zjawisk (z którymi przecież uczeń na co dzień się styka) zadaniem wychowawcy powinna być pomoc w ich odpowiedniej ocenie, jak również w selekcji docierających zewsząd informacji i ich wartościowym wykorzystaniu oraz rozsądnej interpretacji faktów. Wychowawca zatem sam powinien mieć przynajmniej ogólną orientację, jakie nowe rozwiązania technologiczne proponuje przemysł elektroniczny, jakie możliwości daje Internet, z jakich portali społecznościowych najczęściej korzystają uczniowie etc.

Jedną z konsekwencji globalizacji jest rozwój społecznych postaw konsumpcjonistycznych, kult indywidualizmu (przejawiający się m.in. w szczególnej dbałości o wizerunek zewnętrzny), podporządkowanie różnym trendom i modom oraz dążenie do

zaspokajania przede wszystkim własnych potrzeb⁶⁸. Wskutek rosnącego tempa życia ludzie coraz gorzej radzą sobie ze stresem i panowaniem nad własnymi emocjami, mają trudności z koncentracją czy podejmowaniem długotrwałego wysiłku. Wychowawca powinien więc w miarę swoich możliwości rozbudzać w podopiecznych empatię i wrażliwość na potrzeby innych, kształtować w nich postawę krytycyzmu i świadomego i rozsądnego korzystania z dobrodziejstw cywilizacji, a także uczyć wymagania od samych siebie. Przyczyną trudności ze skupieniem uwagi przez dłuższy czas na jednym przedmiocie czy zagadnieniu jest m.in. obcowanie na co dzień z kulturą multimedialną i obrazkową oraz zanik nawyku tradycyjnej lektury ciągłego tekstu. Warto więc, by wychowawca miał wiedzę na temat dostępnych obecnie technik ćwiczenia koncentracji i zachęcał uczniów do czytania książek.

Kolejnym zjawiskiem mającym istotny wpływ na młode pokolenie jest ewolucja męskich i kobiecych ról społecznych⁶⁹. Tradycyjne podziały wyraźnie zanikają, a w każdym razie nie stanowią o wyborach życiowych młodych ludzi. Młodzi na pierwszym miejscu stawiają edukację i pracę, natomiast decyzję o założeniu rodziny, do niedawna jeszcze traktowaną jako punkt docelowy procesu dorastania, odsuwają na dalszy plan. Wskutek tego dokonującego się obecnie procesu ewolucji tradycyjnych wzorców, młodzieży towarzyszy poczucie zagubienia i niepewności. Nie potrafi się ona już odnaleźć w tradycyjnych rolach, natomiast nowe modele życia nie są jeszcze do końca zdefiniowane i sprawdzone. W tej sytuacji wychowawca ma do spełnienia wyjątkowo trudne zadanie, jeśli chce pomóc swoim podopiecznym w określeniu siebie i zaplanowaniu drogi osobistego rozwoju.

Zjawiskiem uniwersalnym, obecnym bodaj w każdej epoce i kulturze, jest fakt, że starsze pokolenie narzeka na młodych i boleje nad upadkiem obyczajów w ich środowisku. Trudno zaprzeczyć, że młodzież, która zazwyczaj stara się wybadać, do jakich granic może się posunąć w swych zachowaniach, czasem postępuje w sposób urągający dobrym obyczajom, a nawet dopuszcza się czynów karalnych. Czy jednak oznacza to, że każde kolejne młode pokolenie jest coraz gorsze i że rozwój młodych ludzi zmierza w kierunku całkowitego odrzucenia zasad i wartości?

⁶⁸ S.B., *Śmiać się czy płakać*, <http://socjologia.wlanet.pl/konsumeryzm/?prog=konsekwencje> [data dostępu: 08.02.2011].

⁶⁹ Ślęzak E., *Przemiany w rolach społecznych kobiet i mężczyzn*, www.euro-limes.ae.krakow.pl/files/e11%284%292004/es_limes1%284%29.pdf [data dostępu: 29.10.2010].

6.1. Czy mamy coraz gorszą młodzież?

Wobec tempa przemian cywilizacyjnych i rozwoju społeczeństwa konsumpcyjnego można postawić pytanie, co szybciej ulega przemianom: wartości, które ludzie uznają za ważne, czy warunki, w jakich żyją? I jaka jest wzajemna zależność między warunkami życia ludzi a ich systemem wartości? Czy fakt, że dzieci i młodzież urodzone w ostatnich dwóch dekadach dorastają w epoce globalizacji i dynamicznego rozwoju nowoczesnych technologii, które jeszcze dla pokolenia ich rodziców wydawały się marzeniem zaczerpniętym z powieści science fiction oznacza, że mają one inne potrzeby psychiczne i biologiczne niż poprzednie pokolenia?

Każde młode pokolenie przeżywa swój okres „burzy i naporu” i na różny sposób kontestuje model życia i myślenia prezentowany przez starszych członków społeczeństwa. Tzw. konflikt pokoleń jest stałym elementem obecnym w relacji młodego człowieka z rodzicami i opiekunami. Również nauczyciel-wychowawca musi być przygotowany na to, że jego podopieczni mogą stawiać mu opór, buntować się lub prowokować sytuacje polegające na próbie sił, czyli sprawdzaniu, na ile przekonania i wartości, które głosi wychowawca, są prawdziwe i zdolne wytrzymać konfrontację z odmiennymi (niekiedy skrajnie) poglądami.

W każdym człowieku na różnych etapach dorastania rodzą się podobne pragnienia i potrzeby. To przede wszystkim od wychowawców, a w drugiej kolejności od warunków życia zależy, w jaki sposób się one rozwiną. Na przykład dorastająca młodzież ma silną potrzebę przywiązania do osób spoza własnej rodziny. Jak pisze Ewa Głowacka-Balon: *przemiany te mogą być źródłem wielu konfliktów, jednak nie prowadzą one do odrzucenia wartości i norm rodzicielskich*⁷⁰. Jedną z najważniejszych dla nich wartości jest przyjaźń. Jednak na przyjaciół wybierają oni niekoniecznie rówieśników, ale osoby odpowiadające im poziomem intelektualnym oraz zakresem zainteresowań⁷¹.

Młodych ludzi charakteryzuje skrajnie i intensywne przeżywanie uczuć. Są oni chwiejni emocjonalnie i skłonni do popadania w przeciwne emocje. To sprawia, że są łatwo podatni na bodźce zewnętrzne, że łatwo ich dotknąć lub zranić, a równocześnie bywają przekorni i zاديorni. Cechuje ich silna potrzeba działania i aktywności na różnych polach.

⁷⁰ Głowacka-Balon E., *Charakterystyka współczesnej młodzieży. Trudności i zalety pracy z młodzieżą*, www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU9680 [data dostępu: 2.11.2010].

⁷¹ Ibidem.

Jeśli ta zmagazynowana w nich energia młodości nie znajdzie odpowiedniego ujścia, może prowadzić do różnego rodzaju patologii i wynaturzeń⁷².

Każdy dorastający człowiek próbuje zbudować własną tożsamość w oparciu o wzorce, które zauważa dookoła siebie. Potrzeba autorytetu jest stałą i naturalną potrzebą dojrzewającego człowieka. Jeśli jednak wzorców tych jest zbyt wiele lub jeśli radykalnie się między sobą różnią, nastolatek może poczuć się zagubiony. Zagubienie często zaś wywołuje agresję jako reakcję obronną. W takiej sytuacji rolę wychowawcy – podkreślmy: bardzo trudną – jest pomoc młodemu człowiekowi w odnalezieniu się we współczesnej rzeczywistości. Bo należy wyraźnie zauważyć, że mimo wspólnych dla młodzieży w każdych czasach mechanizmów rozwoju psychofizycznego oraz specyficznych dla każdego cyklu życia zachowań i postaw, charakterystyka naszej epoki, panujący współcześnie styl życia i model kultury popularnej niejednokrotnie prowadzą u dzieci i młodzieży, szczególnie tej jej części, która pozbawiona jest umiejętnego i dojrzałego patronatu wychowawczego ze strony rodziców i nauczycieli, do zaburzenia hierarchii wartości, co z kolei jest przyczyną przejawiania przez nich niepożądanych, a czasem patologicznych zachowań, występowania uzależnień, problemów ze zbudowaniem adekwatnego obrazu siebie i swoich możliwości oraz wartościowych relacji z otoczeniem.

Zastanówmy się zatem przez chwilę nad sposobem, w jaki realizowane są najważniejsze cele wychowania, już nie w kontekście wyłącznie szkolnym, ale w ujęciu holistycznym – ogółu wpływów i czynników, jakie warunkują ten proces w odniesieniu do współczesnych dzieci i młodzieży. W kolejnym podrozdziale spróbujemy się też zastanowić, czy szkoła i nauczyciele mogą podjąć jakieś działania kompensujące negatywny wpływ czynników środowiskowych i cywilizacyjnych na kształtowanie się osobowości i systemu wartości dziecka.

Wychowanie w aspekcie rozwojowym, biologicznym, ma na celu umożliwienie dziecku rozwijania swoich naturalnych, wrodzonych predyspozycji, talentów, zainteresowań. Warunkiem tego jest stworzenie mu możliwości rozwoju i nauki w środowisku bezpiecznym, wolnym od stresów i frustracji⁷³. Tymczasem współczesny model funkcjonowania nowoczesnych społeczeństw na każdego ich członka (w każdym wieku) nakłada presję czasu, presję wyników i osiągnięć, presję spełnienia wymagań ustalonych odgórnie, jako konieczne i uniwersalne dla każdego człowieka. Stąd epoka, w jakiej żyjemy, często określana jest jako

⁷² Ibidem.

⁷³ Łobocki M., *ABC...*, op.cit.

„czasy typu instant” lub „era mcdonaldyzacji”⁷⁴. Humanistyczne teorie dominujące we współczesnej pedagogice, stawiające na możliwie nieskrępowany rozwój osobowości wychowanka, zderzają się z rzeczywistością, w jakiej wychowanek ten funkcjonuje poza szkołą – w świecie, gdzie wszechwładna moda prowadzi do uniformizacji i zatracenia indywidualizmu, gdzie wymogi rynku pracy i presja odniesienia sukcesu w wymiarze ekonomicznym tłumią możliwości osobistego rozwoju, wymuszając na każdym, często bez względu na predyspozycje i talenty, opanowanie ścisłego katalogu konkretnej wiedzy i umiejętności, gdzie konieczność wykazywania się wymiernymi wynikami uczyniła z nerwic i zaburzeń psychicznych choroby cywilizacyjne. Rozwijająca się w takich warunkach młodzież często nie jest w stanie zrozumieć i zaakceptować systemu wartości niezgodnego z modelem preferowanym przez media, ogół społeczeństwa i kulturę popularną. Trudno też w tej sytuacji zaproponować im ofertę edukacyjną i wychowawczą ceną aksjologiczną, która jednocześnie może zostać uznana przez nich za atrakcyjną i akceptowalną.

Wychowanie w aspekcie społecznym ma przygotować podopiecznego do wartościowego i efektywnego partycypowania w relacjach z innymi ludźmi oraz do utylitarnego działania na rzecz grupy społecznej, środowiska, w jakim żyje⁷⁵. Zjawiska charakterystyczne dla współczesnego świata: globalizacja i dynamiczny rozwój komunikacji spowodowały, że granice społeczności, w jakich funkcjonują młodzi ludzie poszerzyły się, przekraczając bariery geograficzne, językowe, kulturalne, polityczne. Jednocześnie łatwość nawiązywania (ale i zrywania) relacji międzyludzkich, wirtualizacja kontaktów pomiędzy ludźmi spowodowały, że wartości, jakie powinny wyznaczać zasady rządzące w interakcjach osobowych i społecznych, uległy przewartościowaniu i znacznemu spłyceciu. Przekłada się to na problemy młodzieży z budowaniem głębokich związków emocjonalnych, poszukiwaniem autorytetów i mentorów, odnajdywaniem swojej właściwej i jednocześnie użytecznej roli społecznej.

Wychowanie w aspekcie kulturowym pozwala uczniom zapoznać się i zrozumieć dorobek cywilizacyjny minionych epok, a następnie posługiwać się tą wiedzą w dojrzałym i świadomym odbiorze kultury współczesnej. Możliwości stwarzane przez nowoczesną technologię powodują, że dostęp do kultury (sztuki, literatury, publicystyki) jest łatwiejszy niż kiedykolwiek. Jednak komercyjny cel kultury coraz częściej przesłania jej walor artystyczny i intelektualny – stąd przez media promowana jest kultura tzw. niska, popularna,

⁷⁴ Kukla D., *Perspektywy (nie tylko zawodowe) młodych w ponowoczesności* [w:] *Młodzież na rynku pracy. od badań do praktyki*, Kwiatkowski S.M., Sirojć Z. (red.), Warszawa 2006.

⁷⁵ Łobocki M., *ABC...*, op.cit.

przeznaczona dla niewyrobionego odbiorcy. W takiej właśnie kulturze wzrasta współczesna młodzież, której przez to o wiele trudniej wpoić zrozumienie i zainteresowanie dla form i wytworów wymagających od odbiorcy szerszej wiedzy, poczucia estetyki i wysiłku intelektualnego.

Wychowanie do wartości ma pomóc podopiecznemu zbudować taką hierarchię ideałów i zasad, jakimi będzie się kierował w życiu, które będą umożliwiały mu podejmowanie decyzji dojrzałych i odpowiedzialnych, uwzględniających nie tylko jego własne cele, ale i dobro oraz szczęście innych ludzi. Problemem współczesnych dzieci jest jednak całkowity chaos wartości, które są mu wpajane jako obowiązujące. Inne normy obowiązują w życiu rodzinnym, inne w szkolnym, jeszcze inne są cenione w grupie rówieśników, zupełnie odmienne propagują media. Celem wychowania musi być zatem wpojenie u wychowanków katalogu wartości uniwersalnych, bezdyskusyjnie pozytywnych, które umożliwią mu jego pełny rozwój moralny i zbudowanie takich relacji z ludźmi i ze światem, które będą dla niego źródłem zadowolenia i satysfakcji.

Konstatując, można chyba przyjąć tezę, że wiele z negatywnych i niepożądanych zjawisk obecnych w życiu naszych wychowanków może mieć źródło w kryzysie wartości, z jakim boryka się nowoczesne, zglobalizowane i zwirtualizowane społeczeństwo. Zatem działania naprawcze i kompensacyjne nauczycieli w tej sferze powinny być podporządkowane silnemu aksjologicznie programowi, integrującemu wszystkie działania wychowawcze wokół uniwersalnie pojętego katalogu wartości nadrzędnych.

6.2. Superwychowawca: elastyczny, lecz niezłomny

Stworzenie kompletnego portretu nauczyciela-wychowawcy, jaki jest w stanie podolać nakreślonym wyżej, złożonym problemom, wykracza poza ramy poradnika. Omówienie poszczególnych kompetencji i cech osobowościowych, w jakie powinien być wyposażony nauczyciel, aby móc skutecznie pełnić funkcje wychowawcze, było przedmiotem poszczególnych podrozdziałów niniejszego opracowania. W tym miejscu pokażemy się o ich zwięzłe podsumowanie.

1. Podstawową umiejętnością psychopedagogiczną nauczyciela, dogmatem, wokół którego powinien koncentrować on wszystkie swoje wysiłki dydaktyczne i wychowawcze, jest podmiotowe traktowanie ucznia⁷⁶. Złożoność problemów, wśród których wzrasta

⁷⁶ Łobocki M., *W trosce o skuteczne kształcenie pedagogiczne nauczycieli* [w:] *Nauczyciel i kształcenie nauczycieli*, Horner W. i Szymański M.S. (red.), Warszawa 2005.

współczesna młodzież, wymusza na pedagogach przyjęcie w wychowaniu koncepcji personalistycznej i humanistycznej. W procesach edukacyjnych to uczeń, każdy z osobna, ze swoimi indywidualnymi i zupełnie unikatowymi możliwościami, predyspozycjami, potrzebami i talentami powinien być ośrodkiem, wokół którego i dla którego podejmowane są wszystkie zabiegi nauczyciela. Nie oznacza to, że w praktyce przy istnieniu oddziałów klasowych liczących po 30 osób nauczyciel musi prowadzić zajęcia indywidualne z każdym z podopiecznych. Powinien jednak w swojej codziennej pracy przykładać szczególną wagę do obserwacji postępów i zachowania poszczególnych uczniów, różnicować wobec nich wymagania i sposób egzekwowania wiedzy.

2. Podejście personalistyczne i humanistyczne implikuje przyjęcie przez wychowawcę konkretnej postawy w relacji z uczniem. Dziś, kiedy odchodzi się w edukacji i wychowaniu od przekazywania wiedzy na rzecz kształcenia umiejętności, w zakresie działań wychowawczych równie istotne jest zastąpienie modelu prezentowania podopiecznym gotowych wzorców etycznych i moralnych przygotowywaniem ich do samodzielnego, dojrzałego podejmowania życiowych decyzji, dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów, a następnie ponoszenia ich konsekwencji. Wychowawca powinien być zatem jedynie przewodnikiem, konsultantem, towarzyszem wychowanka w jego drodze do samodzielnego sformułowania katalogu wartości i hierarchii celów, jakimi będzie on kierował się w dorosłym życiu. Tak pojęte zadania wychowawcy powinny polegać na uświadamianiu zagrożeń (a nie usuwaniu przeszkód), pomocy w przewidywaniu skutków podejmowanych działań (a nie ich hamowaniu czy przeciwdziałaniu im), podpowiadaniu możliwych rozwiązań (a nie podawaniu gotowych recept), udzielaniu wskazówek (nie dawaniu instrukcji) co do sposobów postępowania.
3. Wychowawca powinien mieć jasno określony system wartości i zgodnie z nim postępować. Nie oznacza to jednak wcale, że powinien otoczyć się sztańcem i za wszelką cenę bronić własnych pozycji, zaś przeciwników skutecznie zwalczać. Nie oznacza to także, że w przypadku, gdy jego racja okaże się słabsza, powinien ustąpić i zmienić poglądy, dostosowując je do poglądów przeciwnika. Pedagog musi mieć wysoką samoświadomość: dobrze znać własne potrzeby, wiedzieć, co w życiu ceni, z czym się nie zgadza, na co nigdy nie da pozwolenia, a gdzie jest skłonny pójść na

kompromis – powinien zatem być asertywny, ale nie moralizatorski⁷⁷. Powinien przy tym prezentować postawę akceptacji (dla odrębności dzieci i ich własnego rozumienia świata), autentyczności (szczerości, spontaniczności i otwartości w relacjach z wychowankami) oraz rozumienia empatycznego (umiejętności patrzenia na świat oczyma wychowanków, przez pryzmat ich emocji i potrzeb)⁷⁸.

4. Jego obowiązkiem jest starać się jak najlepiej poznać i zrozumieć młodych ludzi i szukać sposobów na komunikację z nimi. To, jaki sposób wybierze, aby trafić do ucznia, a także aby skorygować jego niewłaściwe zachowanie, zależy od zdobytej wiedzy pedagogicznej, psychologicznej, znajomości problemów współczesnej młodzieży, ich stylu życia etc. Wychowawca nie musi wszakże żyć ani postępować w taki sam sposób, jak jego wychowankowie, by móc ich zrozumieć. Mając w pamięci, że młody człowiek uczy się świata metodą prób i błędów, dobry pedagog powinien wyprzedzać ucznia co najmniej o krok, umiając przewidzieć jego możliwe zachowanie i starając się przemyśleć, jak w takiej hipotetycznej sytuacji sam by postąpił.
5. Aby skutecznie realizować cele wychowania, poza określonymi atrybutami psychopedagogicznymi i umiejętnościami interpersonalnymi, wychowawca musi posiadać głęboką i wszechstronną wiedzę z zakresu pedagogiki oraz biegle posługiwać się w praktyce technikami wychowawczymi. Powinien on ustawicznie uzupełniać gruntowne przygotowanie zawodowe poprzez systematyczną pracę samodoskonalącą, samowychowawczą oraz samokształceniową.

6.3. Wychowawca z koszem na głowie: bezradność wobec agresji

Głównym problemem, z jakim boryka się współczesna szkoła, jest przede wszystkim wzrost poziomu agresji wśród uczniów. Agresja przejawia się zarówno w formie fizycznej, jak i psychicznej: przezywaniu, wyśmiewaniu, zastraszaniu rówieśników i nauczycieli, rozpowszechnianiu kłamstw szkodzących dobrej opinii poszkodowanego (obecnie także drogą elektroniczną, co określa się mianem cyberprzemocy) lub zmuszaniu do wykonywania pewnych czynności wbrew jego woli. O uczniach przejawiających takie zachowania pisze Andrzej Rejzner: *Uczniowie sprawiający trudności wychowawcze już od dawna zostali zakwalifikowani do kategorii niedostosowanych społecznie. Do tej pory funkcjonowali na*

⁷⁷ Ks. Dziewiecki M., *Asertywność i empatia a wychowanie. Rola asertywności w wychowaniu*, www.opoka.org.pl/biblioteka/I/ID/wychowawca_personalista.html [data dostępu: 14.02.2011].

⁷⁸ Łobocki M., *ABC...*, op.cit.

obręczach systemu edukacyjnego i opiekuńczo-wychowawczego, nie zakłócając ustalonego porządku szkolnego. Pojawił się jednak problem organizacyjny i wychowawczy, gdy uczniowie niedostosowani społecznie zaczęli dominować i narzucać swoje wzory i wartości [...] Można powiedzieć, że taka sytuacja jest wynikiem zaniechań pedagogicznych, odwracania się od problemów. Jest także wynikiem braku interwencji psychologicznej w stosunku do uczniów trudnych⁷⁹.

Zjawisko agresji w zachowaniach uczniowskich ma złożone przyczyny. Należą do nich m.in.: stres, nieumiejętność zapanowania nad własnymi emocjami i popędami, niezaspokojenie podstawowych potrzeb emocjonalnych, brak poczucia bezpieczeństwa, niedostatek opieki rodzicielskiej lub patologiczne wzorce otrzymywane przez dziecko w domu. Rozszerzanie się zjawiska agresji ma z kolei swoje złożone przyczyny socjologiczne: wiele zachowań patologicznych w szkole (jak tzw. zjawisko fali, znęcanie się szkolnych osiłków nad szkolnymi fajtlapami) nie spotyka się z wystarczającym sprzeciwem ze strony otoczenia. Rodzice bywają dumni z dziecka, które „potrafi walczyć o swoje” czy „nie da sobie w kaszę dmuchać”. Obserwowana jest też sytuacja, kiedy klasowi agresorzy darzeni są szacunkiem i podziwem ze strony rówieśników, którzy nie postrzegają ich jako osoby z problemami i osoby wymagające interwencji psychologicznej, ale jako postaci silne, zdecydowane, potrafiące odnieść sukces w życiu⁸⁰. Kolejną przyczyną powszechności agresji w szkole jest zbyt ubogi program profilaktyki przemocy w szkole oraz zbyt mała uwaga poświęcana przez nauczycieli zagadnieniu kształcenia u uczniów kompetencji wpływających na ograniczenie tego typu negatywnych zjawisk⁸¹ (umiejętność rozwiązywania konfliktów, mediacji i negocjacji, panowania nad emocjami i samokontroli). Przykrą obserwacją jest także to, że niejednokrotnie to postawa i zachowania nauczycieli (np. niewiedza na temat źródeł agresji i sposobów reakcji na nią) odpowiadają za występowanie lub nasilanie się niepożądanych, agresywnych zachowań uczniów. Dziecko mające zaburzony obraz siebie i swoich możliwości będzie zachowywało się w taki sposób, aby ten nieadekwatny obraz realizować (kiedy dziecko myśli, że jest z natury niegrzeczne i niezdolne, będzie zachowywało się źle i ignorowało wymagania szkolne uważając, że tak mu wolno i tak

⁷⁹ Rejzner A., *Agresja w szkole. Uwarunkowania społeczne i kulturowe* [w:] Libiszowska-Żółtkowska M., Ostrowska K. (red.), op.cit.

⁸⁰ Ostriańska Z., *Refleksje nad wynikami badań agresji* [w:] Libiszowska-Żółtkowska M., Ostrowska K. (red.), op.cit.

⁸¹ Czytaj szerzej: Surzykiewicz J., *Profilaktyczna pomoc wychowawcza szkole w zapobieganiu agresji: znaczenie kompetencji społecznych* [w:] M. Libiszowska-Żółtkowska, K. Ostrowska (red.), op.cit.

należy)⁸². Nauczyciele etykietujący uczniów niesubordynowanych i sprawiających trudności jako niedostosowanych, sami prowokują sposób zachowywania się tych uczniów zgodnie ze schematem, do jakiego ci zostali zakwalifikowani⁸³.

Media coraz częściej donoszą o przypadkach bezradności nauczycieli i wychowawców wobec chuligańskich wybryków swoich podopiecznych. Jak i gdzie nauczyciel-wychowawca może szukać wsparcia, by nie poddawać się bezradnie agresywnym zachowaniom uczniów? Przede wszystkim zaporą wobec agresywnych uczniów powinno być skonsolidowane i zintegrowane środowisko pedagogów w danej szkole. Wzajemna współpraca nauczycieli i wypracowanie określonych metod reagowania może dodać odwagi tym, którzy w konfrontacji z agresywnym uczniem czują się niepewnie. Grono pedagogiczne powinno także ustalić formy współpracy z rodzicami, którzy coraz częściej z pozycji sprzymierzeńców sami przechodzą na pozycję agresywnych oskarżycieli, dając zły przykład własnym dzieciom i podważając autorytet nauczyciela i wychowawcy⁸⁴.

Należy śledzić postępowanie uczniów na innych lekcjach. Uczniowie nie powinni mieć prawa lekceważenia zasad wprowadzonych przez jednego nauczyciela na lekcjach innego nauczyciela. Zasady dotyczące zachowania – sposobu odnoszenia się do innych, dyscypliny, przeciwdziałania agresji – powinny obowiązywać powszechnie, na każdej lekcji i w każdej sytuacji⁸⁵. Całe grono pedagogiczne powinno połączyć siły w egzekwowaniu od uczniów właściwego zachowania.

Nie należy jednak zapominać, że agresja przejawiana przez ucznia może mieć różne źródła. Ważne jest, by wychowawca regularnie rozmawiał z agresywnym uczniem, dociekał przyczyn jego zachowania i tłumaczył mu, na czym polega niewłaściwość jego postępowania. Jeśli przemoc charakteryzująca zachowanie ucznia ma swoje źródła w problemach domowych, a także w zaburzeniach emocjonalnych, to zadaniem szkoły i wychowawcy jest udzielić takiemu uczniowi pomocy i wsparcia – skierować go do odpowiedniego specjalisty, pomóc w nawiązaniu współpracy z poradnią psychologiczno-pedagogiczną.

W utrzymaniu dyscypliny i zapobieganiu niewłaściwym, w tym agresywnym zachowaniom uczniów ważna jest konsekwencja i wymierzanie uczniowi kary adekwatnej do popełnionego przez niego przewinienia. Nauczyciel może zawrzeć z podopiecznym umowę

⁸² Jankowska M., *Rola nauczyciela w kształtowaniu dojrzałej osobowości ucznia* [w:] *Myśl pedeutologiczna i edukacja ustawiczna nauczycieli*, Jaworska A., Zalewska S. (red.), Warszawa 2006.

⁸³ Borecka-Biernat D., *Osobowościowe i wychowawcze czynniki warunkujące agresję fizyczną młodzieży w społecznej sytuacji trudnej* [w:] Jodłowska B., *Dziecko w kręgu wychowania*, Kraków 2002.

⁸⁴ Por. Dolemba M., *Bezradność szkoły wobec agresji*,

www.agiateneum.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=48&Itemid=131 [data dostępu: 2.11.2010].

⁸⁵ Kur B., *Jak zapobiegać i przeciwdziałać agresji między nauczycielami a uczniami?*, www.maraton.home.pl/kur1.html [data dostępu: 2.11.2010].

na temat konsekwencji, jakie będą go czekały, jeśli jego zachowanie się powtórzy. Natomiast w sytuacji złamania przez ucznia ustalonych zasad należy konsekwentnie wymierzyć mu karę. Jeśli jednak uczeń złamał przy tym prawo, należy bezwzględnie zawiadomić policję⁸⁶. Warto jednak pamiętać, że w procesie wychowawczym równie cenną wartością jak konsekwencja może być kreatywne podejście do wymierzania kar, tak aby nie tylko miały one charakter uciążliwego obowiązku, ale wiązały się również z koniecznością autorefleksji ucznia nad jego zachowaniem i jego skutkami. Aby zadana kara spełniała taki cel, zadośćuczynienie ucznia musi mieć chociaż symboliczny związek z charakterem popełnionego przewinienia. Karą za wandalizm w szkole może być obowiązek pomocy paniom woźnym w sprzątanii sal, karą za palenie papierosów w szkole może być napisanie referatu na temat skutków zdrowotnych nałogu nikotynowego, karą za znęcanie się nad kolegami może być obowiązek przygotowania i przeprowadzenia zajęć ruchowych dla młodszych klas itd.

Niezbędnym elementem przeciwdziałania agresji w szkole musi być zwarty i konsekwentnie wdrażany program profilaktyczny, współtworzony przez całe grono pedagogiczne. Akcja informacyjna i szkoleniowa realizowana w jego ramach powinna być skierowana zarówno do nauczycieli, jak i uczniów oraz ich rodziców. Cele tego typu edukacji profilaktycznej można zdefiniować w następujący sposób:

- dostarczenie wiedzy dotyczącej sposobów rozpoznawania symptomów przemocy o różnym charakterze, mechanizmów działania agresorów i konsekwencji agresji dla jej ofiar;
- uwrażliwienie na przejawy wszelkiej przemocy i sposoby jej przeciwdziałania w środowisku szkolnym, rodzinnym, społecznym i zawodowym;
- rozwijanie i doskonalenie kompetencji społecznych, które zapobiegają zjawisku brutalizacji relacji interpersonalnych oraz pozwalają rozwiązywać sytuacje konfliktowe bez użycia przemocy;
- kształtowanie szerokiej świadomości na temat konsekwencji i następstw przemocy i sposobów leczenia skutków psychologicznych u jej ofiar;
- uświadamianie efektów negatywnych zjawisk tolerancji społecznej dla różnego rodzaju aktów przemocy we wszystkich dziedzinach życia społecznego;
- dostarczanie wiedzy o różnych metodach pracy z uczniem będącym ofiarą przemocy;

⁸⁶ Ibidem.

- wskazywanie możliwości poszukiwania wsparcia przez osoby będące ofiarami przemocy w instytucjach i organizacjach zajmujących się pomocą dla osób doświadczających agresji⁸⁷.

Poza realizacją dobrze zaplanowanego i odpowiedzialnie wdrażanego szkolnego programu profilaktycznego, elementem walki z przemocą i agresją w stosunkach międzyludzkich musi być codzienna praca wychowawcza nad wpojeniem uczniom tych wartości, których zrozumienie i zastosowanie w życiu umożliwi im budowanie pozytywnych i wartościowych relacji z drugim człowiekiem: szacunku dla ludzkiej godności i wolności, wartości życia i zdrowia.

⁸⁷ R. Krawczyński, *Przemoc jako wyzwanie dla edukacji wszystkich szczebli* [w:] M. Libiszowska-Żółtkowska, K. Ostrowska (red.), *Agresja w szkole. Diagnoza i profilaktyka*, Warszawa 2008, s. 241–247.

7. Sprawdź, czy sobie poradzisz

Na zakończenie proponujemy rozważenie kilku sytuacji, z którymi wychowawca dość często ma do czynienia w szkole. Przedstawione poniżej przykłady zostały zaczerpnięte „z życia”. Zgromadzony tu materiał może posłużyć jako test, czy i w jaki sposób czytelnik niniejszego poradnika poradziłby sobie jako wychowawca. Tak naprawdę nie ma jednego sposobu rozwiązania którejkolwiek z opisanych tu sytuacji. Zachowanie i sposób reakcji nauczyciela zawsze będą zależne od kontekstu, w jakim rozgrywa się dana sytuacja, indywidualnego przypadku ucznia, który w niej bierze udział, oraz szeregu innych czynników. Studenci przygotowujący się do praktyk zawodowych powinni jednak mieć świadomość wyzwań wychowawczych, z jakimi będą się borykać każdego dnia pracy w szkole. Warto zatem przeczytać podane niżej opisy i zastanowić się, jak ja zachowałabym/zachowałbym się w tej sytuacji? W jaki sposób powinnam/powinienem zareagować? Co w takiej sytuacji sprawiłoby mi największą trudność?

Chociaż (jak to już zostało stwierdzone) nie ma uniwersalnej recepty na rozwiązanie każdej sytuacji konfliktowej z uczniami, podane poniżej przypadki możesz omówić w czasie ćwiczeń z metodyki na uczelni bądź też w czasie zajęć warsztatowych. Możesz zapytać o analogiczne wypadki także swojego opiekuna praktyk. Pamiętaj, że integralną częścią zawodu nauczyciela jest autorefleksja i wymiana doświadczeń. Nigdy nie przywiązuj się do wypracowanych schematów, nawet jeśli ich skuteczność została w kilku przypadkach potwierdzona. Rozpatruj każdą sprawę indywidualnie. W każdej sytuacji działaj elastycznie, nawet niestandardowo. Przede wszystkim zaś pytaj, kiedy nie jesteś pewna/pewien, szukaj pomocy, kiedy uważasz, że sama/sam sobie nie poradzisz – daj sobie czas na zdobycie własnego doświadczenia!

1) Co zrobić, kiedy siedmioletnia uczennica „pyskuje” i nie wykonuje poleceń?

Jak byście się zachowali w następującej sytuacji: siedmiolatka gada na lekcji z kolegą z ławki. Zwracam uwagę raz, brak reakcji, zwracam uwagę drugi raz, brak reakcji, za trzecim razem proszę ją, aby się przesiadła. A dziecko odpowiada, że nie, bo „co mi pani robi”. Powiem szczerze, że mnie zamurowało. Odpowiedziałam najsurowiej, jak umiałam, że ma się w tej chwili przesiąść, ale ona nadal nie słuchała i powiedziała, że dzwoni do taty. Mówię do niej, że nie ruszę dalej z lekcją, dopóki się nie przesiądzie, a ona nadal nic. Wobec tego przesadziłam kolegę,

ona została sama w ławce. Nie uczestniczyła potem już w lekcji, a ja nie zwracałam na nią uwagi. (z forum internetowego www.45minut.pl, wpis nauczycielki o nicku Świeżo upieczona anglistka)

2) Co zrobić, kiedy uczeń notorycznie wagaruje?

*Uczeń klasy II szkoły średniej, pochodzący z normalnej, niepatologicznej rodziny, opuszcza lekcje. W klasie zdominowanej przez dziewczęta jedynie on i jego kolega reprezentują płć męską. Kolega również wagaruje. W ciągu jednego roku szkolnego wspomniany uczeń łącznie gromadzi 150 godzin nieusprawiedliwionych nieobecności. Zaczyna się to odbijać na jego wynikach w nauce i grozi niezyskaniem promocji do następnej klasy. (Opis przypadku pochodzi z artykułu *Problem wychowawczy. Opis i analiza przypadku rozpoznawania i rozwiązywania przypadku wychowawczego. Absencja ucznia na zajęciach lekcyjnych*⁸⁸).*

3) Jak sobie radzić z nadpobudliwym uczniem?

Nadpobudliwe dziecko może skutecznie utrudnić prowadzenie każdej lekcji. Rozprasza innych uczniów, daje im zły przykład, rozprasza również nauczyciela, który musi nieustannie je dyscyplinować. Jak opanować nadpobudliwość ucznia, aby móc spokojnie przeprowadzić zaplanowaną lekcję?

4) Co zrobić, kiedy wychowawca spotka poza szkołą pijanego niepełnoletniego ucznia?

Jak powinien postąpić wychowawca, który spotyka poza terenem szkoły, po zajęciach lekcyjnych, niepełnoletniego ucznia będącego wyraźnie pod wpływem alkoholu? (pytanie i opis przypadku pochodzi ze strony <http://www.oswiataiprawo.pl>⁸⁹).

⁸⁸ *Problem wychowawczy. Opis i analiza przypadku rozpoznawania i rozwiązywania przypadku wychowawczego. Absencja ucznia na zajęciach lekcyjnych,*
http://www.profesor.pl/mat/pd2/pd2_m_urbaniak_030611_2.pdf [data dostępu: 25.10.2010].

⁸⁹ Zob. <http://www.oswiataiprawo.pl/Dyrektor/Prawo-w-szkole/Problemy-wychowawcze> [data dostępu: 14.10.2010].

Podsumowanie

Rola wychowawcy łączy w sobie tak naprawdę wiele różnych, uzupełniających się ról: zarówno rolę opiekuna i nauczyciela, jak też artysty, improwizatora, badacza, analityka, sędziego, rozjemcy, organizatora, administratora... Jest to funkcja niezwykle trudna i odpowiedzialna. Obecnie wychowawcy mają dostęp do szerokiego wyboru fachowej literatury, oferty warsztatów i szkoleń czy doradztwa psychologicznego. Ci, którzy spotkali na swej drodze dobrych wychowawców, mogą odwoływać się do tego doświadczenia i w oparciu o ich metody pedagogiczne budować własny warsztat pracy z dziećmi i młodzieżą. Niezależnie jednak od stosowanych metod, początkujący pedagog powinien pamiętać, że podstawą wszelkich relacji między wychowawcą i wychowankiem jest wzajemny szacunek, zaufanie i dialog. Właśnie na tym fundamencie warto od początku budować porozumienie z uczniem i szukać dróg do wskazywania mu odpowiednich wzorców postępowania.

Aneks

Załącznik nr 1. Kodeks etyczny nauczyciela

1. Nauczyciel respektuje prawa ucznia jako osoby ludzkiej wyrażone w Konwencji Praw Dziecka i innych aktach obowiązujących w Rzeczypospolitej Polsce i dokłada starań, aby były one znane oraz właściwie chronione i realizowane w jego miejscu pracy. W szczególności nauczyciel respektuje i chroni prawa ucznia i jego rodziców lub opiekunów do kierowania się własnym systemem wartości, dokonywania własnych wyborów oraz prawo do intymności.
2. Nauczyciel w swoim postępowaniu wobec ucznia i jego rodziców (opiekunów) kieruje się zasadą niezbywalności ich praw, co oznacza, że nikomu nie wolno ich zawiesić, unieważnić lub uzależniać ich stosowania od postaw i zachowań ucznia lub jakichkolwiek innych okoliczności.
3. Nauczyciel dba o utrzymanie możliwie najwyższego poziomu swej pracy, bez względu na jakiegokolwiek indywidualne cechy uczniów i ich rodziców czy też na jego osobisty do nich stosunek. Nauczyciel jest szczególnie odpowiedzialny za to, aby cechy różnicujące odbiorców jego działań, takie jak rasa, narodowość, światopogląd i system wartości, pozycja społeczna, sytuacja materialna, poglądy polityczne, a także stosunek do szkoły i edukacji oraz charakter problemów wychowawczych – w żaden sposób nie pociągały za sobą dyskryminacji tych osób w środowisku szkoły i w dostępie do dóbr edukacyjnych.
4. W pracy z uczniem małoletnim nauczyciel kieruje się przede wszystkim zasadą jego dobra. Współpracując z instytucjami lub osobami dorosłymi decydującymi o małoletnim uczniu, nauczyciel nie powinien podejmować działań wbrew tej zasadzie. W przypadku naruszenia przez instytucję lub osoby dorosłe praw lub dóbr małoletniego nauczyciel powinien odstąpić od współpracy z tymi instytucjami i osobami i bronić praw i dóbr małoletniego.
5. Nauczyciel dokłada starań, aby jak najlepiej poznać problemy, możliwości i inne uwarunkowania ucznia, i aby najtrafniej jak to możliwe dostosowywać cele i metody swoich działań do jego indywidualnych potrzeb i możliwości. Nauczyciel nie może dopuszczać do dyskryminowania ucznia w jego dostępie do dóbr edukacyjnych z powodu jego indywidualnych uwarunkowań.
6. Nauczyciel powinien zrozumiale przekazywać uczniowi i jego rodzicom lub opiekunom wiedzę o tym, jak rozpoznaje jego sytuację i problemy oraz informować o celach swoich działań wychowawczych i dydaktycznych, stosowanych metodach, wynikach i ocenach

uzyskiwanych przez ucznia oraz sposobach ich udostępnienia. Nauczyciel stara się uzyskać zrozumienie odbiorców dla przekazywanych informacji i akceptację dla planowanych działań.

7. Nauczyciel nie może wykorzystywać swojej pozycji dla osiągnięcia kosztem ucznia i jego rodziców lub opiekunów korzyści osobistych. W trosce o godność zawodu nauczyciel jest szczególnie odpowiedzialny za to, aby rozpoznawać i eliminować wszelkie sytuacje, które mogą być przez ucznia lub inne osoby interpretowane jako korupcyjne.

8. Dla utrzymania właściwego poziomu swojej pracy wychowawczej i dydaktycznej nauczyciel staje niekiedy przed koniecznością poznawania osobistych, poufnych informacji dotyczących jego odbiorców. Nauczyciel jest świadom szczególnej odpowiedzialności wynikających z posiadania tego rodzaju wiedzy i dąży do jej uzyskania jedynie w takim zakresie, w jakim jest to niezbędne dla wykonywania jego czynności zawodowych.

9. Nauczyciela obowiązuje przestrzeganie tajemnicy zawodowej obejmującej informacje o osobistych sprawach jego odbiorców. Ujawnienie wiadomości objętych tajemnicą zawodową jest dopuszczalne jedynie wówczas, gdy:

a) zachowanie tajemnicy może prowadzić w przyszłości do poważnego zagrożenia czyjegoś bezpieczeństwa lub innych dóbr osobistych;

b) zachowanie tajemnicy może prowadzić w przyszłości do naruszenia prawa;

c) ujawnienie poufnych informacji innemu nauczycielowi lub zespołowi nauczycielskiemu jest niezbędne dla zapewniania odpowiedniej skuteczności oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych

d) ujawnienie poufnych informacji innemu specjalście spoza zawodu nauczycielskiego umożliwi świadczenie uczniowi niezbędnej mu profesjonalnej pomocy.

10. Nauczyciel jest odpowiedzialny za kształtowanie konstruktywnych, umożliwiających systematyczną współpracę relacji z rodzicami ucznia, respektuje ich prawa rodzicielskie określone w Konstytucji RP i innych aktach prawnych oraz ich prawo do informacji i konsultacji.

11. W trosce o prestiż i profesjonalny poziom środowiska nauczycielskiego nauczyciel dokłada starań o przejrzystość działań i procedur środowiska nauczycielskiego i zespołu nauczycielskiego w swoim miejscu pracy wobec otoczenia społecznego.

12. Nauczyciel rozumie znaczenie pracy zespołowej dla skuteczności i spójności oddziaływań wychowawczo-dydaktycznych, bierze na siebie odpowiedzialność za właściwą organizację i poziom tej pracy, przestrzega norm i standardów zespołu, w którym pracuje.

13. W relacjach ze współpracownikami nauczyciel kieruje się zasadą, że ocenianie i konstruktywna krytyka pracy i postępowania każdego nauczyciela jest ważnym narzędziem

podwyższenia profesjonalnego poziomu całego środowiska. W swoich ocenach jest jednak zobowiązany powstrzymać się od deprecjonowania kogokolwiek jako osoby i od używania profesjonalnych ocen do rozgrywek osobistych. Dbając o godność zawodu, nauczyciel powstrzymuje się od tego typu wypowiedzi w obecności osób postronnych.

14. Nauczyciel, który naruszył zasady etyki zawodowej, powinien podjąć niezwłocznie działania mające na celu usunięcie skutków swojego postępowania i naprawienie powstałych szkód.

15. Nauczyciel powinien wymagać od innych nauczycieli nienagannego zachowania i kierowania się zasadami etyki zawodowej.

16. Nauczyciel ma obowiązek reagować na znane sobie fakty odstępstwa od zasad etyki zawodowej ze strony innych nauczycieli. W takich sytuacjach nauczyciel powinien dołożyć wszelkich starań, aby przekonać współpracownika do zmiany postępowania poprzez interwencję osobistą, odwoływanie się do pomocy innych nauczycieli, zespołu nauczycielskiego lub, gdy to nie przyniesie efektu, do działających na jego terenie organizacji zawodowych nauczycieli.

17. Nauczyciel nie może akceptować warunków pracy, które ograniczają lub uniemożliwiają stosowanie zasad etyki zawodowej i ma obowiązek reagować, jeśli warunki pracy ograniczają lub uniemożliwiają stosowanie zasad etyki zawodowej przez niego lub jego współpracowników.

18. Nauczyciel powinien odstępować od działań zawodowych, jeżeli jego osobista sytuacja psychiczna lub fizyczna lub inne okoliczności mogą istotnie obniżyć jakość wykonywanej pracy.

[www.wsap.edu.pl/pub/Biblioteka_@ntykorupcyjna/KODEKS%20ETYCZNY%20NAUCZY
CIELA.pdf](http://www.wsap.edu.pl/pub/Biblioteka_@ntykorupcyjna/KODEKS%20ETYCZNY%20NAUCZY%20CIELA.pdf)

Załącznik nr 2

Załączniki do planu wycieczki szkolnej

KARTA WYCIECZKI (IMPREZY)

Cel i założenia programowe wycieczki (imprezy)

.....
.....
.....

Trasa wycieczki (imprezy)

.....
.....
.....

Termin

ilość dni

klasa/grupa

.....

Liczba

uczestników.....

Kierownik (imię i nazwisko)

.....

Liczba opiekunów

.....

Środek lokomocji

.....

OŚWIADCZENIE

Zobowiązuję się do przestrzegania przepisów dotyczących zasad bezpieczeństwa na wycieczkach i imprezach dla dzieci i młodzieży.

Opiekunowie wycieczki (imprezy)

(imiona i nazwiska oraz podpisy):

.....

.....

Kierownik wycieczki (imprezy)

.....

(podpis)

HARMONOGRAM WYCIECZKI (IMPREZY)

Data i godzina wyjazdu.....

Ilość km.....

Miejscowość.....

Program.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Adres punktu noclegowego

i żywieniowego.....

.....

Adnotacje organu prowadzącego lub sprawującego nadzór pedagogiczny

.....

.....

Zatwierdzam

(pieczęć i podpis dyrektora szkoły)

Bibliografia

- Badziukiewicz B., *Vademecum wychowawcy*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005.
- Bartnicka K., Szybiak I., *Zarys historii wychowania*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
- Braun-Gałkowska M. (et al.), *W tę samą stronę: książka dla nauczycieli o wychowaniu i lekcjach wychowawczych*, Krupski i S-ka, Warszawa 1994.
- Brezinka W., *Wychowywać dzisiaj. Zarys problematyki*, WAM, Kraków 2007.
- Chałas K., *Szanse kreowania tożsamości nauczyciela w reformującej się szkole* [w:] *Myśl pedeutologiczna i edukacja ustawiczna nauczycieli*, Jaworska A., Zalewska S. (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przymierza Rodzin, Warszawa 2006.
- Czerepaniak-Walczak M., Dudzikowa M., *Wychowanie. Tom I – Pojęcia – procesy – konteksty*, GWP, Gdańsk 2007.
- Fengler J., *Pomaganie mężczy*, GWP, Gdańsk 2001.
- Friedrich H.J., *Pedagogika ogólna wywiedziona w celu wychowania*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007.
- Golińska L., Świętochowski W., *Temperamentalne i osobowościowe determinanty wypalenia zawodowego nauczycieli*, „Psychologia Wychowawcza” 1998, nr 5.
- Gordon T., *Wychowanie bez porażek*, PAX, Warszawa 2007.
- Gordon T., *Wychowanie bez porażek w szkole*, PAX, Warszawa 2000.
- Grzesiak E., Janicka-Szysko R., Steblecka M., *Komunikacja w szkole. Scenariusze godzin wychowawczych*, GWP, Gdańsk 2005.
- Hall C., Hall E., Hornby G., *Nauczyciel wychowawca*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Hessen S., *Podstawy pedagogiki*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1997.
- Homplewicz J., *Etyka pedagogiczna*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1996.
- Jankowska M., *Rola nauczyciela w kształtowaniu dojrzałej osobowości ucznia* [w:] *Myśl pedeutologiczna i edukacja ustawiczna nauczycieli*, Jaworska A., Zalewska S. (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przymierza Rodzin, Warszawa 2006.

- Jankowski B., *Wychowanie w szkole: tworzenie programu wychowawczego*, Arka, Poznań 2000.
- Jodłowska B. (red.), *Dziecko w kręgu wychowania*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2002.
- Kelm A., *Węzłowe problemy pedagogiki opiekuńczej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2000.
- Kosińska E., *Wychowawca w szkole*, Rubikon 1999.
- Kosyrz Z., *Osobowość wychowawcy: być wychowawcą w zmiennych i dynamicznych warunkach życia społecznego*, Wydawnictwo „Pedagogium” Wyższej Szkoły Pedagogiki Resocjalizacyjnej 2005.
- Król-Fijewska M., *Stanowczo, łagodnie, bez lęku*, W.A.B. „Intra”, Warszawa 1999.
- Krüger H.H., *Wprowadzenie w teorie i metody badawcze nauk o wychowaniu*, GWP, Gdańsk [b.r.].
- Kukła D., *Perspektywy (nie tylko zawodowe) młodych w ponowoczesności* [w:] *Młodzież na rynku pracy. Od badań do praktyki*, Kwiatkowski S.M., Sirojć Z. (red.), Ochotnicze Hufce Pracy, Warszawa 2006.
- Lawrence D., *Jak nauczyć uczniów szacunku do samych siebie. Vademecum wychowawcy*, WSiP, Warszawa 2008.
- Łobocki M., *ABC wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003.
- Łobocki M., *Teoria wychowania w zarysie*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.
- Łobocki M., *W trosce o skuteczne kształcenie pedagogiczne nauczycieli* [w:] *Nauczyciel i kształcenie nauczycieli*, Horner W. i Szymański M.S. (red.), Warszawa 2005.
- Łobocki M., *W trosce o wychowanie w szkole*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Marek Z., Madej-Babula M., *Bezradność wychowania*, WAM, Kraków 2007.
- Matulka Z., Wójcik M. (red.), *Wybrane problemy współczesnej pedagogiki społecznej*, Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna imienia Kardynała Augusta Hlonda, Mysłowice 2008.
- Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2000.
- Nowak-Dziemianowicz M., *Oblicza nauczyciela, oblicza szkoły*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001.
- Podzielska M., *Nauczyciel-lider. Jak budować autorytet? Vademecum wychowawcy*, WSiP, Warszawa 2009.

- Przybyła H., *Psychologiczne koszty zespołu wypalenia zawodowego wśród nauczycieli a kierunki pomocy psychologicznej* [w:] *Zdrowie psychiczne w zawodzie nauczycielskim*, Rongińska T., Gaida W., Schaarschmidt U. (red.), Zielona Góra 1998.
- Radziewicz-Winnicki A., *Pedagogika społeczna. Pedagogika wobec współczesności*, WAiP, Warszawa 2008.
- Rockwell S., *A co mi zrobisz? Od chaosu do współpracy w klasie. Vademecum wychowawcy*, WSiP, Warszawa 2008.
- Sawczuk W. (red.), *Po co etyka pedagogom*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- Schoenebeck H., *Antypedagogika – być i wspierać zamiast wychowywać*, Jacek Santorski & CO Agencja Wydawnicza, Warszawa 1994.
- Sowisło M., *Dla dobra dziecka. O warsztacie pracy nauczyciela wychowawcy*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Speck O., *Trudności wychowawcze. Być nauczycielem w czasie zmian społeczno-kulturowych*, GWP, Gdańsk 2007.
- Stankiewicz R., *Nauczyciel – opiekun – wychowawca: (tradycja, terażniejszość, nowe wyzwania)*, Eruditus 2002.
- Stelmaszuk Z.W. (red.), *Zmiany w systemie opieki nad dziećmi i młodzieżą. Perspektywa europejska*, Śląsk, [b.m. i b.r.].
- Szempruch J., *Etyczny wymiar zawodu nauczyciela* [w:] *Edukacja wobec wyzwań i zadań współczesności i przyszłości. Teoria i praktyka pedagogiczna*, Szempruch J. (red.), Rzeszów 2006.
- Szuty J., *Gdy nauczyciel jest wychowawcą*, PWN, Warszawa 2004.
- Śliwerski B. (red.), *Pedagogika. Tom 1 – Podstawy nauk o wychowaniu*, GWP, Gdańsk 2006.
- Śliwerski B. (red.), *Pedagogika. Tom 2 – Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych*, GWP, Gdańsk 2006.
- Taraszkiewicz M., *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Wydawnictwa CODN, Warszawa 2000.
- Walkowicz-Okońska A., *Nauczyciel wychowawcą. Materiały szkoleniowe dla nauczycieli*, Wydawnictwa Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2007.

- Wiłkomirska A., Antoniak K., *Program wychowawczy instytucji edukacyjnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
- Włodarski Z., *Człowiek jako nauczyciel i wychowawca*, WSiP, Warszawa 1992.
- Wolan T., *Nauczyciel jako wychowawca i współtwórca przemian w edukacji*, BWiU „Kontrakt” 2004.
- Żeber-Dzikowska I., Buchcic E., Nowak L., *Funkcje zawodowe nauczyciela w obecnej rzeczywistości szkolnej* [w:] Sałata E. (red.), *Pedagogiczno-psychologiczne kształcenie nauczycieli*, Radom-Warszawa 2005.

Źródła internetowe

- www.abc.com.pl – Portal abc.com.pl
- www.agiateneum.pl - Akademicka Gazeta Internetowa
- www.ceo.org.pl – Centrum Edukacji Obywatelskiej
- www.eid.edu.pl – portal Edukacja Internet Dialog
- www.edukacja.edux.pl – Portal edukacyjny edux.pl
- www.euro-limes.ae.krakow.pl – Czasopismo naukowe „Euro-limes”
- www.g2.edunet.tarnow.pl – Portalu edukacyjny Miasta Tarnowa
- www publikacje.edu.pl – Strona internetowa Publikacji edukacyjnych
- www.katowice.naszemiasto.pl – Portal NaszeMiasto.pl
- www.ko.olsztyn.pl – Kuratorium Oświaty w Olsztynie
- www.kul.pl – Katolicki Uniwersytet Lubelski im. Jana Pawła II
- www.lex.pl – Polski serwis prawa
- www.pip.gov.pl – Państwowa Inspekcja Pracy
- www.praca.info – Portal praca.info
- www.przeciwprzemocy.pl – Portal przeciwprzemocy.pl
- www.tkkf.pila.pl – Piłskie Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej
- www.profesor.pl – Serwis edukacyjny profesor.pl
- www.monitorprawapracy.pl – Monitoring prawa pracy
- www.nauka.gov.pl – Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego
- www.maraton.home.pl – Akademicka Księgarnia Internetowa
- www.nowy.rasz.edu.pl – Gimnazjum Społeczne nr 20 w Warszawie
- www.oswiataiprawo.pl – Portal Oświata i Prawo

- www.nysa.edu.pl – Portal edukacyjny miasta Nysa
- www.sp114.edu.pl – Szkoła Podstawowa nr 114 z oddziałami integracyjnymi im. J. Cierniaka w Warszawie
- www.ida.free.ngo.pl – Centrum Praw Kobiet
- www.tuwim.xon.pl – Zespół Szkół im J. Tuwima w Bielsku-Białej
- www.sejm.gov.pl – Sejm Rzeczypospolitej Polskiej
- www.sp3.lubsko.pl – Szkoły Podstawowa nr 3 z oddziałami integracyjnymi im A. Mickiewicza w Lubsko
- www.studiamagisterskie.info – Portal studia magisterskie.info
- www.uczelnie.info.pl – Portal uczelnie.info.pl
- www.slaskiewopr.pl – Śląskie Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe w Katowicach
- www.socjologia.wlanet.pl – Portal socjologia.wlanet.pl
- www.wodn.lodz.pl – Wojewódzki Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Łodzi
- www.wsap.edu.pl – Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. S. Staszica w Białymstoku
- www.wspim.edu.pl – Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Marketingu w Chorzowie
- www.znp.edu.pl – Związek Nauczycielstwa Polskiego
- www.zscku.konin.pl – Zespół Szkół Centrum Kształcenia Ustawicznego im. S. Batorego w Koninie
- www.zsp-nr1.com – Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych nr 1 im. Komisji Edukacji Narodowej w Białymstoku
- www.zss.olsztyn.pl – Zespół Szkół Samochodowych im. A.M. Bocheńskiego w Olsztynie
- www.45minut.pl – Forum internetowe 45minut.pl